

KİSMİ İFA İMKÂNSIZLIĞI

Av. Dr. ESER RÜZGAR

İÇİNDEKİLER.....	i
KISALTMALİSTESİ.....	iii
GİRİŞ.....	1

1 § BİRİNCİ BÖLÜM

İMKÂNSIZLIĞIN İFA ENGELLERİ ARASINDAKİ YERİ, İMKANSIZLIK KAVRAMI VE TÜRLERİ

I. İfa Engelleri Kavramı	2
II. Borca Aykırılık Kavramı.....	3
III. İfa Engelleri Arasında İmkansızlığın Yeri.....	4
IV. İmkansızlık Kavramı	7
A. Genel Olarak.....	7
B. İmkansızlık Türleri.....	11
1. Baştaki Sonraki İmkansızlık.....	11
2. Sürekli – Geçici İmkansızlık.....	12
3. Kısmi – Tam İmkansızlık.....	14
4. Hukuki İmkansızlık.....	14
5. Objektif – Subjektif İmkansızlık.....	15
6. Borçlunun Sorumlu Olduğu ve Olmadığı İmkansızlık.....	16
7. Ekonomik İmkansızlık.....	17

2 § İKİNCİ BÖLÜM

KİSMİ İFA İMKÂNSIZLIĞI VE BUNUN BORÇ İLİŞKİSİNE ETKİSİ

I. Kısmi İfa İmkansızlığı.....	17
A. Genel Olarak.....	17
B. Kısmi – Tam İmkansızlık ve İfa İlişkisi.....	17
C. Kısmi İmkansızlığın Şartları.....	21

1) İfa Bölünebilir Olmalı.....	21
2) Kısmi İmkansızlaşmanın Öngörülememesi ve Sözleşmenin Esaslı Noktası Olmaması.....	23
3) İmkansızlaşmayan Kısım İçin Alacaklının İfayı Kabul Etmesi.....	25
a. Tarafların Anlaşması.....	26
b. Vadenin Etkisi.....	26
c. Edimin Bir Kısımının Çekişmeli Olması.....	26
d. Dürüstlük Kuralı.....	27
D. Kısmi İmkansızlığın Sonuçları.....	27
II. Borç İlişisine Etkisi.....	31
SONUÇ.....	35
KAYNAKÇA.....	37

KISALTMALAR LİSTESİ

a.g.e.	adı geçen eser
a.g.m.	adı geçen makale
Bkz.	bakınız
BK.	818 sayılı Borçlar Kanunu
C.	Cilt.
c.	Cümle
CISG	Milletlerarası Mal Satımına İlişkin Viyana Konvansiyonu
çev.	çeviren
E.	esas
ed.	editör
der.	derleyen
dn.	dipnot
f.	fıkra
HD	Hukuk Dairesi
K.	karar
karş.	Karşılaştırınız
m.	Madde
MK	Medeni Kanun
N.	Nummer, numéro ya da numara
S:	Sayı
s.	Sayfa
T.	Tarih
TBK	6098 sayılı Türk Borçlar Kanunu
Yar.	Yargıtay

YHGK

Yargıtay Hukuk Genel Kurulu

GİRİŞ

Roma Hukukundan günümüze değin ulaşan *Impossibilium nulla est obligato*¹ ilkesinin varlığı, daha o dönemlerde imkânsızlaşan borçlara ne hukuki sonuç bağlanacağına ilişkin tartışmaların yapıldığını göstermektedir. İmkânsızlığın tanımının ve işlevinin ne olduğu, temerrüt ve sözleşmenin olumlu ihlali gibi kurumlarla arasındaki ilişki hakkındaki tartışmalar son derece uzun bir geçmişe sahiptir. Bu nedenle çalışmamızda öncelikle imkânsızlık kavramının içi doldurulmaya çalışılmış ve türlerine ilişkin özet bilgiler sunulmuştur.

İmkânsızlığa ilişkin tartışmaların odağında, bu kavramın temerrüt ve kötü ifa ile ilişkisi yatmaktadır. TBK’da CISG gibi borca aykırılık halinde alacaklının elindeki yaptırım imkânlarının esas alındığı bir sistem yerine edimin kendisinin ve borçlunun durumunun esas alındığı bir sistem tercih edilmiştir. Bu sistemde imkânsızlığa ilişkin tüm durumların ifa engelleri başlığı altında ele alınarak edimin imkânsızlaşmasında borçlunun sorumluluğu noktasına odaklanılmıştır. Buna göre de girilen sözleşme ilişkisinin tasfiyesi kusur esasına dayandırılmıştır.

Kısmi ifa imkânsızlığı açısından ise borçlunun kusuru yanında edimin bölünebilirliği, alacaklının ifayı kabulü ve kısmi imkânsızlığın öngörülebilir olması gibi hususlar da belirleyici niteliktedir. Bu nedenle, çalışmamızda öncelikle imkânsızlığa ilişkin açıklamalarda bulunulmuş. Sonrasında imkânsızlık türleri açıklanarak, kısmi ifa imkansızlığına ilişkin açıklamalarda bulunulmuştur. TBK m. 137 ile özel olarak düzenlenen borçlunun sorumlu olmadığı kısmi ifa imkansızlığının şartları ve borçlunun kusuru ile imkansızlaşmasının ifa ile ilişkisi de ele alınmıştır.

¹ “İmkansız olan borçlanılamaz.”.

1 § BİRİNCİ BÖLÜM

İMKÂNSIZLIĞIN İFA ENGELLERİ ARASINDAKİ YERİ, İMKÂNSIZLIK KAVRAMI VE TÜRLERİ

I. İfa Engelleri Kavramı

TBK'nın ikinci bölümünün ikinci ayırımında borçların ödenmemesinin şartları ve sonuçları düzenlenmiştir. TBK m. 112 – 116 arasında borcun ifa edilmemesine konu başlığı altında borçlunun tazminat yükümlülüğü ve sorumluluk rejiminin sınırları genel hatlarıyla belirlenmiştir. TBK m. 117 – 126 arasında ise borçlunun temerrüdüne ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. TBK, genel itibariyle BK'nın sistematğine sadık kalarak, önce borca aykırılık türünün tespitinin, sonrasında ise eğer edimin ifa kabiliyeti varsa temerrüt; yoksa imkânsızlık hükümlerinin uygulanmasını öngörmüştür. Edimin ifasının imkânsız hale gelmesi durumunda ise ikili bir ayırma giderek, bu imkânsızlığın meydana gelmesinde kusurunun bulunması halinde borçlu alacaklının uğranış olduğu zararları tazmin etmekle yükümlü olacak, kusuru bulunmaması halinde ise borçtan kurtulacaktır.

BK döneminde “İfa engelleri” kavramı, borçlar hukukuna ilişkin eserlerde kullanılmakla birlikte, Borçlar Kanunu'nda yer alan bir terim değildi. *Serozan* tarafından yayınlanan bir çalışmada bu kavrama yer verilmiş ve zamanla Türk doktrininde de kabul görerek, yerleşmiştir.² Birbiri ile alakalı olmakla beraber Borçlar Kanunu'nun farklı yerlerinde ilintisiz bir şekilde düzenlenmiş çok sayıda kavramı altında toplayabilecek bir üst kavram olarak “ifa engelleri”, TBK m. 111'de açık şekilde ifade edilmiştir. Ancak TBK m. 111'de anılan ifa engelleri kavramı ile işbu makalede içi doldurulan kavram arasında büyük fark vardır. İfa engelleri ifadesinin içinde barındırdığı ve altında topladığı konular bir şemsiye oluşturmakta ve ifanın başarıya ulaşmasını engelleyen olguların birlikte incelenmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Gerçekten de, ifa etmeme vakıası

² KOCAYUSUFPAŞAOĞLU Necip/HATEMİ Hüseyin /SEROZAN Rona/ARPACI Abdülkadir, **Borçlar Hukuku Genel Bölüm, İfa, İfa Engelleri, Haksız Zenginleşme**, İstanbul, 2009, § 11 vd.; ATAMER Yeşim, **İfa Engelleri Hukukunu Yeniden Sistematize Etmeyi Düşünmek: Borca Aykırılık Türleri Yerine Yaptırımları Esas Alan Bir Sistematik**, İstanbul, 2010, s. 217.

genellikle ifa engeli yerine sözleşmeye aykırılık ile ifade edilmeye çalışılır. Oysa borçlunun kendi elinde olmayan nedenlerle ifa imkânsızlığına veya aşırı ifa güçlüğüne düşmesi herhangi bir sözleşmeye aykırılıktan söz edilememekle birlikte, ifa etmeme vakıası da gerçekleşmektedir.

II. Borca Aykırılık Kavramı

Sözleşme yaparak taraflar birbirleri ile geniş anlamda bir borç ilişkisi oluşturarak çeşitli hak ve yükümlülükler elde ederler. Tarafların sözleşme yükledikleri edimlere aykırı hareket etmesi (zamanında ifa etmemesi veya kötü ifa etmesi) halinde borca aykırılıktan söz edilecektir. Alacaklı bakımından konuyu düzenleyen BK m. 96 gibi “*borcun hiç veya gereği gibi ifa edilmemesi halinde*” TBK m. 112, borçlunun kendisine hiçbir kusur yüklenemeyeceğini ispat etmedikçe alacaklının bundan doğan zararı tazmin etmeye mecbur olduğunu ifade etmiştir. BK m. 96’da ise “*alacaklının hakkını kısmen veya tamamen istifa edemediği takdirde*” borçlunun kendisine hiçbir kusurun isnat edilemeyeceğini ispat etmesi gerekmektedir. BK m. 96’da yapılan değişiklik ile TBK m. 112 lafzı itibariyle, kusurlu ifa imkânsızlığı, borçlu temerrüdü ve kötü ifadan oluşan ifa engellerinin tamamını kapsar hale getirilmiştir³.

Yukarıda da belirtildiği üzere, ifa etmeme, TBK m. 112 ve 123’de düzenlenen borca aykırılığın sonuçlarının doğumuna yol açan bir üst kavram olarak düşünülebilir. TBK m. 112’deki borcun ifa edilmemesi kavramıyla kastedilen, borcun ifa imkânsızlığı sebebiyle ifa edilmemesi olduğu gibi, bunun yanı sıra yapmama borçlarına aykırılık ve ayrıca başkası tarafından yerine getirilebilecek yapma borçlarının ifa edilmemesini gibi edimin ifa edilmesine yönelik tüm ihtimalleri kapsayıcıdır.

³ GÜNDOĞDU Fatih, **Borca Aykırılık Hallerinden Kusurlu İfa İmkânsızlığı ve Hukuki Sonuçları**, İstanbul, 2014, s. 43. Bu hükümle MK m. 6 anlamında ispat yükünün de kusursuz olduğunu kanıtlayacak borçlu üzerine bırakılarak, ana ispat yükü kuralından da ayrılmış olduğunu görüyoruz. Bkz: TBK m. 112 madde gerekçesi.

III. İfa Engelleri Arasında İmkânsızlığın Yeri

BK’da genel olarak imkânsızlıkla ilgili özellikle dört hüküm bulunmaktadır. Bunlar, akdin konusunun imkânsız olmasına ilişkin TBK m. 27, borcun hiç veya gereği gibi ifa edilmemesine ilişkin TBK m. 112, ifa imkânsızlığına ilişkin TBK m. 136 (borcun sona erme sebebi olarak) ve m. 137’dir. Bu hükümler haricince cezai şartın geçerliliğine ilişkin TBK m. 182’de⁴ imkânsızlık ile ilintilidir. Borçlar Kanunun özel hükümlerinde de bu konuyla ilgili çeşitli hükümler bulunmaktadır.⁵ TBK m. 112 ve 136’da borcun sonraki imkânsızlığı düzenlenmiştir. Bu iki hüküm sadece kusur ve ondan kimin ve ne şekilde sorumlu olacağı bakımından birbirinden ayrılır. TBK m. 112’de borçlunun sorumlu olduğu sonraki imkânsızlık hallerinde; TBK m. 136 ise borçlunun kusursuz olduğu haller hükme bağlanmıştır.

Doktrinde ifa imkânsızlığı ve bunun kusurla olan ilişkisi çerçevesinde çeşitli tanımlar yapılmıştır. Buna göre kusurlu ifa imkânsızlığı, tarafların sözleşme ile yükledikleri edimlerin ifa zamanında borçludan kaynaklanan bir sebeple ifa edilmesinin objektif olarak mümkün olmaması olarak ifade edilebilir⁶. Kusurlu ifa imkânsızlığına ilişkin özel bir düzenleme yokmuş gibi görünse de, TBK m. 112 kapsamında bir borca aykırılık durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Kusursuz ifa imkânsızlığı ile ilgili olarak ise TBK’da özel hüküm mevcuttur.

TBK’da “Borçların İfa Edilmemesinin Sonuçları” başlığı altında imkânsızlık ile temerrüt hükümleri birlikte düzenlenmiştir. Hakikaten imkânsızlık ve temerrüt arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır. Borçlunun borcunu zamanında ifa etmemesi halinde, borcun sonradan ifası mümkün olsa da, artık usulüne uygun ifadan söz etmek mümkün olmayacaktır. İfa zamanının kesin ve büyük anlam taşıdığı kesin vadeli borçlarda (konferans verme borcu gibi) artık zamanında ifa edilmeyen

⁴ “Asıl borç herhangi bir sebeple geçersiz ise veya aksi kararlaştırılmadıkça sonradan borçlunun sorumlu tutulamayacağı bir sebeple imkansız hale gelmişse, cezanın ifası istenemez. Ceza koşulunun geçersiz olması veya borçlunun sorumlu tutulamayacağı bir sebeple sonradan imkansız hale gelmesi, asıl borcun geçerliliğini etkilemez.”.

⁵ Bu hükümlere örnek olarak şu hükümler sıralanabilir: TBK m. 350, 456, 485, 500, 617 ve 639.

⁶ TEKİNAY Selahattin Sulhi/AKMAN Sermet/BURCUOĞLU Haluk/ALTOP Atilla, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, İstanbul, 1993, s. 904; EREN Fikret, **6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu’na Göre Hazırlanmış Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, Ankara, 2012, s. 1036; DURAL Mustafa, **Borçlunun Sorumlu Olmadığı Sonraki İmkânsızlık**, İstanbul, 1976, s. 7.

edimin imkânsızlaşacağı durumlar ortaya çıkabilir. İmkânsızlıkta borcun gecikerek de olsa ifa edilemeyeceği yani objektif olarak ifanın mümkün olmadığının saptanması gerekir⁷. Esasen temerrüt ile imkansızlık arasındaki temel ayrım da buradan kaynaklanmaktadır. Temerrüt halinde, borçlu edimi yerine getirebilecek kabiliyete sahip iken, bunu isteyerek veya sonuçları kabullenerek yapmaması söz konusudur. Bu kapsamda, borca temerrüt hükümlerinin uygulanması için ön koşul olarak ifa edilebilir yani imkânsızlaşmamış bir borç ilişkisinin olması gerektiği söylenebilir⁸. Yargıtay'ın da imkânsızlık tanımı ve temerrüt ile imkânsızlığın aynı anda bulunamayacağı hakkında kararları bulunmaktadır⁹.

Yukarıda da belirtildiği gibi temerrüt ile imkânsızlığın aynı anda borç ilişkisine uygulanması söz konusu olamaz¹⁰. Ancak imkânsızlığın sonradan ortaya çıktığı hallerde temerrüt ve imkânsızlık hükümlerinin zamansal anlamda kademeli olarak uygulanması gündeme gelebilir. Borcun muaccel olmasından önce ortaya çıkan imkânsızlık halinde, ifa imkânsızlığına ilişkin hükümlerin uygulanması gerekir. Eğer imkânsızlık borcun muaccel olmasından sonra, yani borçlunun temerrüde düşmesinden sonra ortaya çıkmışsa, bu halde imkânsızlık anına kadar temerrüt, sonrasında ise imkânsızlık hükümlerinin uygulanacağı ileri sürülmüştür¹¹. Doktrinde imkânsızlığın türüne göre temerrüt hükümlerinin durumu da değerlendirilmiştir. Örneğin, doktrinde sübjektif imkânsızlığın temerrüt alanına kayabileceğini ve dolayısıyla sübjektif imkânsızlık durumuna temerrüt hükümlerinin uygulanması gerektiğini ileri sürmüştür¹². Doktrinde baskın görüş ve

⁷ OĞUZMAN Kemal/Öz Turgut, **Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 6098 Sayılı Yeni Borçlar Kanunu'na Göre Güncellenip Genişletilmiş, C. I, İstanbul, 2013, s. 456; DURAL, **a.g.e.**, s. 80; TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, **a.g.e.**, s. 907; EREN, **a.g.e.**, s. 1036.

⁸ OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 479; TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, **a.g.e.**, s. 912; EREN, **a.g.e.**, s. 1092.

⁹ Yargıtay 13. HD 2013/10595 E. ve 2013/12801 K. sayılı ilamında “İmkânsızlık, ifa engeli sebeplerinden birini oluşturur. Gerçekten de, imkânsızlık, sürekli, kalıcı, temelli bir ifa engelidir. Bu niteliği ile **imkânsızlık, temerrüdün karşıtıdır**. İmkânsızlığın pratik önemi borçluya karşı aynen ifanın zorla sağlanamamasında ortaya çıkar. Diğer bir ifadeyle **imkânsızlık, borçlanılan edimin ya baştan itibaren geçerli olarak doğmasını ya da sonradan borçlu veya diğer herhangi bir kimse tarafından objektif, sürekli ve kesin olarak yerine getirilmesini önleyen, fiili veya hukuki engellere verilen isim olarak tarif edilebilir**”(Sinerji Hukuk Yazılımları).

¹⁰ KOCAYUSUFPAŞAOĞLU/HATEMİ/SEROZAN/ARPACI, **a.g.e.**, § 17, N. 1.

¹¹ GÜNDOĞDU, **a.g.e.**, s. 51.

¹² EREN, **a.g.e.**, 1048 ve 1092. Bu görüşün ileri sürülmesinin nedeni, temerrüt hükümleri ile aynen ifa ve sözleşmeden dönme imkanının borcu imkansızlaşması halinde alacaklının elinde bulunmaması dolayısıyladır. Ancak uygulamada Yargıtay, bu konuda verdiği net kararlar ile imkansızlık bulunan

Yargıtay ise bu durumda da imkânsızlık hükümlerinin uygulanması gerektiği kanaatindedir¹³. Bu görüş, sözleşen tarafların birbirlerinin menfaatlerini azami korumalarına yönelik geniş anlamda borç ilişkisinin temeline de uygun bir yorumdur. Bunun yanında geçici imkânsızlık hallerinde borcun ifası geçici durum ortadan kalkınca mümkün olduğundan dolayı temerrüt hükümleri uygulanacağı kabul edilmiştir¹⁴. Bu halde kısmen imkânsızlaşan bir borcun imkansızlaşmayan bölümü için borçlunun temerrüde düşürülmesi de mümkündür meğerki taraflar kısmi imkansızlığı öngörselerdi sözleşmeyi yapmamış olacak olsun.

Çoğunlukla sözleşmeye ilişkin asli edimler yapma edimi ihtiva eder. Ancak yapmama borçları açısından da bir ifa engeli olarak imkânsızlığa değinilmesi gerekir. Bunun yanında gizlilik veya rekabet etmeme gibi yapmama edimini asli edim olarak benimseyen sözleşme tipleri de mevcuttur. Yapmama edimini yerine getirmeyerek, yapmamayı borçlandığı şeyi yapanlar hakkında da imkânsızlık hükümleri uygulanması gerektiği kanaatindeyiz. Örneğin, tarafların ifşa etmemeyi sözleştiği bilgileri ifşa eden veya belirli bir alanda rekabet etmemeyi üstlenen bir kişinin rekabete başlaması halimde, artık yapmama ediminin imkânsızlaştığı kabul edilmelidir¹⁵. Borca aykırı davranışın gerçekleşeceğinin objektif olarak önceden belli olması halinde de yine imkânsızlık hükümlerinin uygulanması düşünülebilir.

yerde – türüne bakılmaksızın- imkansızlığa ilişkin hükümleri uygulamaktadır.

¹³ OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 460; TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s. 904; KOCAYUSUFPAŞAOĞLU/HATEMİ/SEROZAN/ARPAÇI, a.g.e., § 16, N. 1; HATEMİ Hüseyin/GÖKYAYLA Emre, **Borçlar Hukuku Genel Hüküm**, İstanbul, 2012, s. 247; YHGK 1984/11-139 E. ve 1984/426 K. (Kazancı Hukuk Otomasyonu) sayılı kararında: “**Maliye Bakanlığı'nın döviz tahsis etmemesi bir imkansızlık olarak kabul edilse dahi, bu imkansızlığın doğmuna davalı TMO. kendi fiiliyle sebebiyet vermiştir.** Şöyle ki, gibi, Türk ithalat rejimini ve Maliye Bakanlığı'nın döviz tahsis edip etmeme hususundaki yetkilerini bilen davalı TMO, buna karşı gerekli tedbirleri alabilir, daha önceki sözleşmelerde olduğu gibi döviz tahsisini daha önceden yaptırabilir veya hiç olmazsa, daha sonraki sözleşmede yaptığı gibi, ithalatı yetkili merciin döviz tahsisi şartına bağlayabilirdi. **Gerekli tedbirleri almadan borç altına giren kimsenin, alabileceği tedbirlerin önleyebileceği bir imkânsızlığa dayanması, kabul edilebilecek bir durum değildir. O halde, olayda bir imkânsızlıktan veya kusursuz bir imkânsızlıktan söz etmek olanaksızdır.**” Yargıtay burada kimse kendi kusurundan yararlanamaz ilkesi gereği sübjektif imkansızlık sonucunun oluşumunda imkansızlıktan yararlanan kişinin faydalanamayacağı belirterek kusurlu ifa imkansızlığına ilişkin hükümleri uygulamıştır.

¹⁴ OĞUZMAN/ÖZ, a.g.e., s. 468; EREN, a.g.e., s. 1040; TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s. 909; REİSOĞLU Safa, **Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, 1.7.2012'de Yürürlüğe Giren Yeni Borçlar Kanunu'na Göre Hazırlanmış, İstanbul, 2012, s. 349.

¹⁵ GÜNDOĞDU, a.g.e., s. 67 vd..

IV. İmkânsızlık Kavramı

A. Genel Olarak

Taraflar aralarında akdettikleri sözleşmede öngördükleri edimler ile bazı ihtiyaçlarını gidermek ve amaçlara erişmeyi hedeflerler. Bu ihtiyaç ve hedeflerin gerçekleşmesi adına taraflar sözleşmesel yükümlülüklerin gereklerinin karşı tarafça yerine getirileceğine ilişkin haklı bir beklenti içinde olurlar. Bazı hallerde ortaya çıkan bir ifa engeli sebebiyle tarafların ifaya olan menfaatleri yani amaçları gerçekleşmemektedir. Borcun gereği gibi ifa edilememesi halinde kimi zaman yalnızca alacaklı kimi zaman ise yalnızca borçlu veya her ikisi birden sorumlu olurken, bazı hallerde ise hiç kimse sorumlu tutulamamaktadır. Sözleşmedeki ifa menfaatinin gerçekleşmemesine, bir başka deyişle elde edilmesi planlanan menfaatlerin elde edilememesine yol açan bu ifa engelinin, borcun ifa edilememesine yol açması halinde imkânsızlıktan bahsetmek gerekecek ve bu durumda meydana gelen imkânsızlığın sürekli veya geçici olması, edimin tamamının veya bir kısmının imkânsız olması veya imkânsızlıkta taraflardan birinin veya her ikisinin sorumlu olup olmasına göre farklı sonuçlara varılabilecektir¹⁶.

TBK'da imkânsızlık kavramına ilişkin özel bir tanıma yer verilmemiştir. TBK m.27 f.1 hükmüyle başlangıçtaki imkânsızlığın sonuçları ortaya koyulurken, konuyla ilgili bir diğer hüküm olan TBK m.136 f.1'de ise kusursuz ifa imkansızlığı düzenlenmiştir. Buna karşın, imkânsızlığın ne anlama geldiği konusunda herhangi bir açıklama yapılmamıştır. Kusurlu imkânsızlıkla ilgili hüküm olan TBK m.112'de ise TBK m.136'nın aksine imkânsızlık kavramı lafzi olarak zikredilmemiştir.

İmkânsızlığın kelime anlamından da belirli olduğu üzere ortaya yapılmak istenilen veya yapılmaması üstlenilen bir davranışın ortaya koyulmasına ilişkin olanaktan yoksunluk söz konusu olmalıdır¹⁷. Hayatın olağan akışı içinde bu imkansızlık ile borçlanılan davranış arasında da mantıki bir illiyet bağı bulunmalıdır. Hayatın olağan akışı içinde imkânsızlık, bir şeyin meydana gelebilmesi için gerekli

¹⁶ BAŞOĞLU Başak, *Sözleşmenin Konusundaki İmkânsızlık*, Prof. Dr. Belgin Erdoğan Armağan, İstanbul, 2012, s. 490.

¹⁷ TOPUZ Seçkin/CANBOLAT Ferhat, *Türk-İsviçre ve Alman Hukukunda İmkansızlığın Düzenlenişi*, AÜHFD, 2008, s. 675.

şartların mevcut olmaması olarak da ifade edilebilir. Buna göre ilk önce Hayatın olağan akışı ile bağdaşmayan yani doğa kuralları gereği edimin yerine getirilmesinin mümkün olmadığı durumlar imkânsızlık yaratacaktır. İmkânsızlığın varlığından bahsedebilmek için, imkânsızlığın meydana geldiği zamanın şartları, özellikle bilim ve teknolojinin ulaştığı seviye mutlak olarak göz önünde bulundurulmalıdır. Tüm bu ifadeler doğrultusunda imkânsızlığı felsefe ve doğa bilimlerinden ayrı tutarak, tanımlamak doğru olmaz. Örneğin, Avustralya'nın iç kesimlerinde yaşıyan Aborjinler ile Batı Avrupa'da yaşıyan bir topluluk için imkansızlık kavramının farklı olacağı kuşkusuzdur.

İmkânsızlık hükümlerinin uygulanması için ifa engelinin hangi yoğunlukta olması gerektiği de önem taşır. İmkânsızlığa ilişkin hükümler, ancak edimin ifası olanağının tamamen ortadan kalktığı hallerde uygulama alanı bulabilecekken, edimin ifasının mümkün olmasına rağmen, dürüstlük kuralı gereğince borçludan borcunu ifa etmesinin beklenemeyeceği hallerde de imkânsızlık hükümleri uygulama alanı bulabileceği söylenebilir.

İlk görüş taraftarlarına göre, imkânsızlığın söz konusu olabilmesi için edimin ifa olanağının tamamıyla ortadan kalkması gerekecektir. Bu imkânsızlık anlayışında imkânsızlık, edimin yerine getirilmesinin doğa kanunlarına göre mümkün olmadığı hallerle örtüşmekte ve imkânsızlık daima objektif nitelikte ortaya çıkmaktadır¹⁸. Örneğin Şeker Ahmet Paşa'nın “*Ağaçlar Arasında Karaca*” portresinin devrinin borçlanıldığı bir satım sözleşmesinde tablonun herhangi bir şekilde telef olması halinde artık doğa kanunlarına göre ifa edilmesi mümkün olmayan bir edim söz konusu olacaktır. Maddi durumun aşırı ifa güçlüğü veya beklenilemez hal yarattığı durumları ise imkânsızlıktan titizlikle ayırarak, buna ilişkin hükümlerin uygulanması gerektiğini de belirtelim¹⁹.

İkinci bir görüşe göre ise, imkânsızlık kavramının bu kadar dar yorumlanamaması gerektiği, beklenilmezlik hali ya da aşırı ifa güçlüğü gibi kavramların da imkânsızlık kavramı altında değerlendirilmesi gerektiğini ileri sürülmüştür. Bu görüşe göre yalnızca edimin ifasının doğa kurallarından kaynaklanan objektif bir ifa engeli sebebiyle mümkün olmadığı haller değil, ifanın

¹⁸ DURAL, a.g.e., s. 8.

¹⁹ EREN, a.g.e., s. 997.

mümkün olmasına rağmen borçlunun bu ifa için aşırı masraf veya zahmete gireceği ve dürüstlük kuralı gereğince borçludan borcunu ifa etmesinin beklenemeyeceği haller de imkânsızlık kavramı altında değerlendirilmelidir²⁰. Buna göre ifada bulunmasının borçlunun yüksek menfaatlerini zedeleyeceği hallerde bir beklenilmezlik hali ya da aşırı ifa güçlüğünden bahsedileceği ve bu durumun imkânsızlığa eş sayılacağı ifade edilmektedir²¹. Bu durumlara örnek olarak özellikle hayatını veya sağlığını tehlikeye atacağı, vicdanıyla hesaplaşmak zorunda bırakacağı, inançlarına ters düşeceği ya da maddi olarak çok büyük zararına yol açacağı haller gösterilebilir. Belirli bir günde işe gelme yükümlülüğü altına giren işçinin, işe geleceği sıradan bir günde çocuğunun trafik kazasında kaybetmesi hali örnek verilebilir. Bunun yanında kanunda özel olarak düzenlenmiş ve borçlunun içinde bulunduğu zor duruma ilişkin özel hükümlerin varlığı halinde artık o hükümler uygulanmalıdır. Örneğin borçlunun borcunu ifa edebilmesi için tahmin edilenden başka, ayrıca aşırı birtakım mali yükümlülüklerin altına girmesinin gerektiği, mesela öngörülemeyen bazı haller sebebiyle tahmin ettiğinden daha fazla iş gücüne veya hammaddeye ihtiyaç duyduğu hallerde ise aşırı ifa güçlüğü ve ona ilişkin hüküm söz konusu olacaktır.

Yukarıda verilen her iki örnekte de borcun ifası objektif olarak imkânsızlaşmamıştır. Yani çocuğu ölmesine rağmen işçi işine gelebilir ve borçlu ne kadar fazla masraf çıkarsa çıksın borcunu ifa edebilir. Bu anlamda ortada objektif bir imkânsızlığın olmadığı çok açıktır. Borçlunun karşısına çıkan bu tip olaylara kayıtsız kalmasını ve bunlara rağmen borcunu ifa etmesini beklemek insanın doğasına ve dolayısıyla hayatın da olağan akışına uygun değildir. Bu düşüncelerle Kanun koyucunun özellikle İş Kanunu çerçevesinde bazı düzenlemeler yaptığını görüyoruz.

İş Kanunun 46. maddesinin b bendinde²², borçludan (işçi) sürekli olarak ifa etmeyi yüklediği edimin bazı şartlar altında kaçınabileceğine ilişkin bir imkân getirilmiştir. Esasen kanun tarafından getirilen bu süreler, işçiden iş görmesinin “beklenemez” olduğu ve geçici bir ifa imkânsızlığının ortaya çıktığı hallere ilişkin

²⁰ TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, **a.g.e.**, s. 906; DURAL, **a.g.e.**, s. 15. Anılan yazarlar bu tür imkânsızlık için nispi veya hukuki imkânsızlık kavramlarını da kullanmışlardır.

²¹ TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, **a.g.e.**, s. 907.

²² “Evlenmelerde üç güne kadar, ana veya babanın, eşin, kardeş veya çocukların ölümünde üç güne kadar verilmesi gereken izin süreleri,”.

olarak getirildiği kanaatindeyiz. *Süzek*, maddi anlamda bir imkânsızlık bulunmamasına karşın objektif iyi niyet kuralları gereği işçiden edimini ifa etmesi beklenemez iş sözleşmesinin askıya alınmanın ilk koşulu gerçekleşmiş sayılacağını, diğer bir deyişle, ifanın sadece imkansız bulunması halinde değil, işçinin çalışmasının mümkün, ancak “beklenemez” olduğu hallerde de iş akdinin geçici ifa imkansızlığı nedeniyle askıya alınacağını ifade etmiştir²³.

İkinci görüşe yaklaşan yazarlar, sadece bir edimin doğa kanunlarına göre ifasının mümkün olmadığı halleri imkansızlık olarak kabul etmenin ve bu haller dışında imkansızlıktan bahsedilemeyeceğini ileri sürmenin isabetli olmayacağını, bir başka deyişle mantıki imkansızlık kavramının içeriğinin genişletilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir²⁴. Bu yazarlara göre öyle bazı haller söz konusu olabilecektir ki, bu hallerde edimin ifası mantık olarak mümkün olsa, bir başka deyişle doğa kanunları bu edimin ifasına engel olmasa bile, söz konusu edimin ifası fiili olarak mümkün olamayabilecektir. Bu tip durumlarda edimin ifa edilmesi için harcanması gereken emek veya para edimin değerinden mantığa aykırı derecede fazladır. Bu konuda en sık karşılaşılan örnek okyanusun en derin yerine düşen yüzük örneğidir. Bu tip durumlarda edimin ifası doğa kanunlarına göre mümkün olmasına rağmen hayatın olağan akışı açısından imkansızdır. Bunun gibi edimin ifasının gerek tabiat kanunlarına göre gerekse hayatın olağan akışı açısından mümkün olduğu bazı hallerde de ifanın imkansız olduğu sonucuna varılabilir. Bu durum, Alman Hukukunda benimsenen fiili imkânsızlık kategorisinde de değerlendirmiştir²⁵. § 313 I BGB hükmü²⁶ uyarınca, ifanın beklenemeyeceği hallerde Alman Kanun Koyucunun sözleşmenin uyarlanmasına izin verdiğini de ekleyelim²⁷.

Bizim görüşümüze göre de, imkânsızlığın sadece objektif kriterler göz önüne alınarak uygulanması uygulama açısından son derece yetersiz kalabileceği gibi hakkaniyete de aykırı sonuçlara neden olacaktır. Borçluya fiili olarak ifası mümkün

²³ SÜZEK Sarper, *İş Akdinin Askıya Alınmasının Genel Teorisi*, Ankara, 1989, s. 51.

²⁴ OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 461; TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, *a.g.e.*, s. 904; KOCAYUSUFPAŞAOĞLU/HATEMİ/SEROZAN/ARPACI, *a.g.e.*, § 14, N. 10.

²⁵ TOPUZ Seçkin, *Türk – İsviçre ve Alman Borçlar Hukukunda Denge Bozulması ve İfa Güçlüğü Durumlarında Sözleşmeye Müdahale*, Ankara, 2009, s. 210, dpn. 192’de anılan yazarlar.

²⁶ “... sözleşmenin kurulduğu haliyle ifası artık taraflardan birinden, somut olayın özelliklerine ve özellikle yasal ve sözleşmesel risk dağılımı anlayışına göre beklenemez duruma geldiyse sözleşmenin uyarlanması talep edilebilir.”

²⁷ BAYSAL Başak, *Sözleşmenin Uyarlanması*, İstanbul, 2009, s. 191.

ancak durumun sübjektif koşullarına göre ondan ifanın beklenemeyeceği hallerde borçtan sorumlu tutmak hayatın olağan akışına da son derece terstir. Bu nedenle ikinci görüşteki gibi, imkânsızlık kavramının geniş bir şekilde anlaşılması gerektiği kanaatindeyiz. İmkânsızlığın salt doğa kanunlarına göre imkânsızlık olarak değil, fiili ve hukuki imkânsızlığı da kapsamına alan bir kavram olarak anlamak gerekir. Zira gerek fiili, gerekse hukuki imkânsızlık hallerinde hiç kimse tarafından ifa edilmesi mümkün olmayan bir edim söz konusudur. Diğer taraftan beklenilmezlik hali veya aşırı ifa güçlüğü olarak ifade edilen hallerin imkânsızlık kavramı altında değerlendirilmesi ise, bu kavramın genişletilmesine yol açacak ve borçlu gerçek anlamda imkânsızlığın söz konusu olmadığı olaylarda dahi borcundan kurtulabilir hale gelecektir. Bunun ötesinde, beklenilmezlik veya aşırı ifa güçlüğü hallerini gerek dürüstlük kuralı yardımıyla gerekse imkânsızlık kapsamında değerlendiren yazarlara bakıldığında, bu yazarların asıl amacının yalnızca bu hallerin meydana gelmesinden sorumlu olmayan borçlunun borcundan kurtulması olduğu açıkça görülecektir.

B. İmkânsızlık Türleri²⁸

1. Baştaki – Sonraki İmkânsızlık

TBK m. 27, edimin veya edimlerden birinin daha sözleşme kurulmadan önce ifasının objektif olarak imkânsız olduğu hallerde, sözleşmenin geçerli olarak kurulmayacağı ve kesin hükümsüz olacağı hükme bağlanmıştır²⁹. Şu halde, sözleşmedeki edimin objektif olarak imkânsız olmamakla birlikte, sübjektif olarak imkânsızlaşması halinde sözleşmenin geçerli olarak kurulduğu kabul edilerek,

²⁸ İmkânsızlığa ilişkin olarak doktrinde sınıflandırma açısından görüş ayrılıklarının olduğunu görüyoruz. Kimi yazarlar imkânsızlığı mantiki, fiili ve hukuki olmak üzere sınırlandırmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: KÜRŞAT Zekeriya, **İmkânsızlığın Arsa Payı Karşılığı İnşaat Sözleşmeleri Üzerindeki Etkileri**, Prof. Dr. Ergun Özsunay’a Armağan, İstanbul 2004, s. 755. Buna karşın imkânsızlığı mantiki ve hukuki olarak da ayıran yazarlar mevcuttur. Bakınız: DURAL, **a.g.e.**, s. 8 vd..

²⁹ TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, **a.g.e.**, s. 403; von TUHR Andreas, **Borçlar Hukukunun Umumi Kısmı**, İstanbul, 1952 (Çeviren: C. Edege), s. 252 vd; DURAL, **a.g.e.**, s. 7; EREN, **a.g.e.**, s. 295 vd; FEYZİOĞLU Feyzi Necmettin, **Borçlar Hukuku (Genel Hükümler)**, C. 1, İstanbul 1977, s. 266 vd.; BAŞOĞLU, **Belgin Erdoğan Armağan**, s. 491; “*Kanunun emredici hükümlerine, ahlaka, kamu düzenine, kişilik haklarına aykırı veya konusu imkânsız olan sözleşmeler kesin olarak hükümsüzdür. Sözleşmenin içerdiği hükümlerden bir kısmının hükümsüz olması, diğerlerinin geçerliliğini etkilemez. Ancak, bu hükümler olmaksızın sözleşmenin yapılmayacağı açıkça anlaşılırsa, sözleşmenin tamamı kesin olarak hükümsüz olur.*”.

vakıya TBK m. 112, 136 ve 137 hükümleri uygulanacaktır³⁰. Başlangıçtaki imkânsızlıkta borçlunun edim yükümlülüğü hiç doğmayacağı için alacaklı, borçluya ifa ettiği edimi sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre geri alabilir³¹. Başlangıçtan itibaren imkânsız olduğu belirli olduğunu bilen taraf, diğer tarafı zarara uğraması şartı ile *culpa in contrahendo* sorumluluğu sebebiyle zararı tazmin etmek zorunda kalabilir³². Bu tazminatın temelinde, sözleşme müzakerelerinde diğer tarafın zarara uğratılması yatar. Günümüzde sözleşmeler, iki tarafın da menfaatlerini koruyan geniş anlamda bir borç ilişkisi yarattığı için, sözleşme müzakerelerinden de başlangıçtaki imkânsızlığı bilen tarafın sorumlu olması gerekir. Bu imkânsızlık türüne ilişkin sorumluluk rejiminin belirlenmesindeki en önemli ölçüt, imkânsızlığın hangi anda meydana geldiğidir. Doktrinde baskın görüş ve Yargıtay, bu anın sözleşmenin kurulduğu an olduğu noktasında toplanmıştır³³.

2. Sürekli – Geçici İmkânsızlık

İmkânsızlığın süresine göre sürekli ve geçici olarak ikiye ayırmamız mümkündür. Geçici olarak borçlanılan edimin zaman yönünden son tahlilde ifa edilemez halde bulunması veya ifa edilemez hale gelmesi, sürekli imkânsızlığını ifade eder³⁴. Sürekli imkânsızlığı doğuran nedenin zaman içinde ortadan kalkması mümkün değildir. Buna karşın borçlanılan edimin ifası zaman yönünden geçici bir engel nedeniyle imkânsız hale gelirse, geçici imkânsızlık söz konusu olur. Yani borcun ifasını engelleyen imkânsızlık, sürekli olmayıp ifadan önce ortadan kalktığı zaman, edimin ifası mümkün oluyorsa, geçici imkânsızlık vardır. Geçici imkânsızlığı doğuran engel ortadan kalktığı zaman, sözleşmenin ifası mümkün hale

³⁰ OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 89 vd.; TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s. 404-903; KOCAYUSUFPAŞAOĞLU/HATEMİ/SEROZAN/ARPACI, a.g.e., § 14, N. 9; EREN, a.g.e., s. 329; HATEMİ /GÖKYAYLA, a.g.e., s. 247; TOPUZ /CANBOLAT, a.g.m., s. 678.

³¹ KOCAYUSUFPAŞAOĞLU/HATEMİ/SEROZAN/ARPACI, a.g.e., § 14, N. 3; GÜNDOĞDU, a.g.e., s. 92.

³² OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 91; KOCAYUSUFPAŞAOĞLU/HATEMİ/SEROZAN/ARPACI, a.g.e., § 14, N. 21.

³³ DURAL, a.g.e., s. 75; HATEMİ /GÖKYAYLA, a.g.e., s. 247; REİSOĞLU, a.g.e., s. 138; Yargıtay 14. HD 2001/99 E., 2001/1611 K. sayılı ilam (Kazancı Hukuk Otomasyonu); Yargıtay 15. HD 2004/1009 E., 2001/5441 K. sayılı ilam (Kazancı Hukuk Otomasyonu)

³⁴ DURAL, a.g.e., s. 82; TOPUZ /CANBOLAT, a.g.m., s. 679; GÜNDOĞDU, a.g.e., s. 100 vd..

gelir³⁵.

Temerrüt ile imkânsızlık arasındaki ilişki ile ilgili daha önce bir takım açıklamalarda bulunmuştuk. Aynı şekilde geçici imkânsızlık ile temerrüdün de aynı anda var olamayacağını bir kez daha ifade edelim. Birincisinde borcun ifa edilmesinin mümkün olmasına rağmen ifa edilmemesi; ikincisinde ise ortada geçici de olsa bir ifa imkânını bulunmamaktadır.

Bazı hallerde geçici ifa imkânsızlığına sürekli ifa imkânsızlığına ilişkin sonuçlar bağlanabilir. Sözleşmenin amacının geçici bir ifa engeli sebebiyle sorgulanabilir hale geldiği ve bu sebeple sözleşmenin ifasının dürüstlük kuralı uyarınca taraflardan beklenemediği hallerde geçici ifa imkânsızlığı sürekli ifa imkânsızlığı etkisi gösterir. Yargıtay, “tahammül süresi” olarak ifade ederek, geçici ifa imkânsızlığının devam ettiği süre göz önüne alındığında, artık tarafların bu sözleşme ile bağlı kalmasının beklenemeyeceği sonucuna varılıyorsa, o halde sözleşmeye imkânsızlık hükümleri uygulanacağını kabul etmiştir. Örneğin, gayrimenkul satış vaadi sözleşmesine taraf elbirliği ile malik bulunan çok sayıda kişinin, paylı mülkiyete geçiş başvurusunu yapmaması bir geçici ifa imkânsızlığı yaratır (satış vaadi uyarınca pay devinin talebi mümkün olamıyor). Yargıtay bir kararında elbirliğiyle maliklerin paylı mülkiyete çok uzun yıllar, sırf sözleşmenin ifa kabiliyetini engellemek için kaçınması sonucunda alacaklının “tahammül süresi” değerlendirmeye tabi tutularak bir karar vermiştir³⁶. Burada geçici ifa imkânsızlığını borçlunun kusuru ile sürekli ifa imkânsızlığına dönüştürdüğü gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Şu halde borçlu geçici ifa imkânsızlığını kimin kusuru

³⁵ DURAL, a.g.e., s. 83.

³⁶ Yargıtay Hukuk Genel Kurulu 28.04.2010 tarih, 2010/15-193 E. ve 2010/235 K. sayılı ilamı: “Dava, taşınmaz tapu kaydındaki şerhin terkin istemine ilişkindir. Geçici ifa imkansızlığının varlığı, beraberinde tarafların bu sözleşmeye ne kadar süre bağlı kalacakları sorununu beraberinde getirir. Bu konudaki kural “ahde vefa=söze sadakat” ilkesi gereği tarafların sözleşmeyle bağlı tutulmasıdır. Ancak bazı özel durumlar vardır ki, tarafları o sözleşme ile bağlı saymak hem onların ekonomik özgürlüklerini engeller, hem de bir başkası ile sözleşme yapma fırsatını ortadan kaldırır. Uygulamada, geçici ifa imkânsızlık halinde tarafların o sözleşme ile bağlı tutulma süresine “akde tahammül süresi” denilmektedir. Bu sürenin gerçekleşip gerçekleşmediğini de her somut olaya göre ve onun çerçevesinde değerlendirmek gerekir.” Davaluların 18 yıldır ifa etmedikleri sözleşme ile “akde tahammül süresini” çoktan gerçekleştirdiği ve tarafların artık bu sözleşme hükmüyle bağlı tutmanın hakkaniyete aykırı olduğu ortadadır. Müvekkilimiz her geçen gün daha çok mağdur olmaktadır.” (Sinerji Hukuk Otomasyonu).

sonucunda olduğu göz önüne alınarak bir karar verilmektedir³⁷ Geçici imkansızlıkta, imkansızlığın ne zaman sona ereceğinin belirlenemediği ve alacaklıya bu şekilde beklemesinin dürüstlük kuralına aykırı olacağı hallerde imkansızlık; buna karşın ifa engelinin kalkacağı zamanın belirli ve beklemenin MK m. 2'ye aykırı olmayacağı hallerde temerrüt hükümlerinin uygulanması gerekir³⁸.

3. Kısmi – Tam İmkânsızlık

Kısmi ve tam imkânsızlık kavramları çalışmanın esasını oluşturması nedeniyle, ikinci bölümde detaylı olarak incelenecektir.

4. Hukuki İmkânsızlık

Borçlunun edimini yerine getirme anında, edimin ifasının mantıken ve fiziklen mümkün olup, mevzuat nedeniyle ifa edilemediği hallerde hukuki imkânsızlıktan söz edilir³⁹. Örneğin, bir ülkeye yapılan ihracatın ambargo nedeniyle durdurulması veya inşaat sahasının kamulaştırılması hukuki imkânsızlığın görünüm biçimleri olarak zikredilebilir. Doktrinde hakim görüş ve Yargıtay, hukuki imkansızlığında objektif şekilde olabileceğini ve bu halde borçlunun kusur durumuna göre hüküm verilmesi gerektiğini ifade etmiştir⁴⁰.

³⁷ Yargıtay 14. Hukuk Dairesinin 21.01.2008 tarih, 2007/15963 E. ve 2008/123 K. sayılı ilamı: “Dava, noter satış senedi sözleşmesine dayalı tapu iptali ve tescil istemidir. Taşınmaz satış vaadi sözleşmesinin herhangi bir nedenle ifa edilmemesi sonucu, vaat alacaklısı, alacağını kısmen veya tamamen elde edemez. Dolayısıyla ademi ifa nedeniyle zarara uğrar. BK. m.96'nın "Alacaklı hakkını kısmen veya tamamen istifa edemediği takdirde borçlu kendisine hiçbir kusur isnat edilemeyeceğini isbat etmedikçe bundan mütevellit zararı tazmine mecburdur" hükmü uyarınca da alacaklı zararın tazmini gerekir. Borçlu bu sorumluluktan ancak kendisine bir kusur isnat edilemeyeceğini kanıtlarsa kurtulabilir. Bu tazminatın nedeni borçlunun taahhüdünü ihlal etmesidir. Borçlunun taahhüdü genellikle bir akde dayanır. Onun için buna (akdi tazminat), borçlunun sorumluluğuna da (akdi sorumluluk) denilmektedir.” (Sinerji Hukuk Otomasyonu).

³⁸ TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s. 909; EREN, a.g.e., s. 1040; GÜNDOĞDU, a.g.e., s. 110.

³⁹ GÜNDOĞDU, a.g.e., s. 124

⁴⁰ DURAL, a.g.e., s. 9; OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 89; EREN, a.g.e., s. 1038; Yargıtay 13. HD 1992/7755 E. ve 1992/7381 K. sayılı ilamında: “... imkansızlıktan sorumlulukla, borcun hiç ifa edilmemiş olmasıyla veya borcun yerine getirilmekle beraber, gereği gibi yerine getirilmemiş

5. Objektif – Sübjektif İmkânsızlık

Objektif ve sübjektif imkânsızlık kavramlarının ayrımında kullanılan kriterler ile ilgili doktrinde fikir birliği bulunmamaktadır. Doktrinde hâkim görüş ve Yargıtay, edimi kimin ifa etmesi gerektiğine göre yorum yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Buna göre, borcun yalnızca borçlu tarafından değil, aynı zamanda üçüncü kişiler tarafından da ifa edilemeyecek durumda olduğu hallerde objektif imkânsızlıktan söz edilir. Bunun yanında, borcun sadece borçlu tarafından ifa edilemeyeceği hallerde de sübjektif imkânsızlıktan söz edilir⁴¹.

olmasından kaynaklanan sorumluluk aynı esasa bağlı tutulmuş olmaktadır. Borcun ifasındaki maddi ve hukuki imkansızlık sözleşmenin yapılmasından sonra meydana gelmişse; (olayımızda olduğu gibi) imkansızlığın vücuda geliş nedenine göre BK.nun 96 veya 117. maddesinin uygulanması gündeme gelecektir.” ve “...Kusurlu imkansızlık nedeni ile davalının edimi yönünden sözleşme yerine getirilemez hale geldiği için davacının olumlu zararını, başka bir ifadeyle sözleşmeden doğan ifa menfaatini, BK.nun 96. maddesi uyarınca davalının tazmin etmekle yükümlü olduğunu kabul etmek gerekir.” (Sinerji Hukuk Otomasyonu).

⁴¹ OğUZMAN/ÖZ, C. I, s. 91 vd.; TEKİNAY/AKMAN/BURCUOğLU/ALTOP, a.g.e., s. 404; KOCAYUSUFPAŞAOğLU/HATEMİ/SEROZAN/ARPACI, a.g.e., § 14, N. 9; EREN, a.g.e., s. 329; HATEMİ /GÖKYAYLA, a.g.e., s. 247; TOPUZ /CANBOLAT, a.g.m., s. 677; GNOğDU, a.g.e., s. 128; Yargıtay 14. HD 2006/7776 E. ve 2006/10511 K. sayılı ilamı: “İçki satış izni alınmadan işletilmesi mümkün olmayan işyeri için ruhsatın kiralayanın öncelikli edimlerini ve teslim borcunu yerine getirmemesi nedeniyle alınamadığı, kiralananın davalının sübjektif kusurundan kaynaklanan nedenlerle davacı kiracıya teslim edilmediği açık-seçiktir. İmkânsızlığın meydana gelmesinde borçlunun (kiralayanın) kusuru bulunduğundan alacaklı (kiracı) zararlarının tazminini isteyebilir. Kaldı ki, hasılat kira ilişkilerinde uygulanması zorunlu, kiralayan kiralananı kullanmaya hazır halde kiracıya teslim etmekle mükelleftir. Teslim keyfiyeti kiralayanın kusurundan kaynaklanan nedenlerle yerine getirilememişse kiralayan bu nedenle de sübjektif kusurunun sonuçlarına katlanmak zorundadır. Her ne kadar davacı kiracı sözleşme kiralayan tarafından fesh edildiğinden, kiralananın hükmen teslimini isteyemezse de sözleşmenin borçlunun sübjektif kusurundan kaynaklanan nedenlerle feshinden dolayı uğradığı zararları isteyebilir. **Doktrin ve Yargıtay uygulamasında imkânsızlık ortaya çıkış nedenine göre bazı ayrımlara tabi tutulmaktadır. Eğer ifa imkânsızlığı sadece sözleşmenin tarafları bakımından değil aynı sözleşmeyi yapacak herkes için söz konusu ise buna <objektif imkânsızlık>, yalnız sözleşmenin taraflarından birinin tutumundan doğmuşsa buna da <sübjektif imkânsızlık> denilmektedir. İmkânsızlık sözleşmeden sonra ve taraflardan birinin kusurundan kaynaklanmışsa buna <kusurlu imkânsızlık> ve fakat tarafların kusuru olmadan meydana gelmişse <kusursuz imkânsızlık> denilmektedir.** Mahkemenin de doğru olarak saptadığı üzere imkânsızlık borcu sona erdiren nedenlerden biridir. Ancak, imkânsızlığın meydana gelmesinde borçlunun kusuru varsa ve borç bu kusurdan ötürü imkânsız hale gelmiş ise bunun sonuçlarından borçlu BK'nın 96. maddesine sorumludur. Alacaklı Yasanın bu hükmüne dayanarak zararların tazminini isteyebilir. Kuşkusuz ruhsat alınarak işletilmesi zorunlu kiralananın ruhsatsız işletilmesi davacı kiracıdan beklenemez.” (Sinerji Hukuk Otomasyonu). Yargıtay 13. HD 2013/10595 E. ve 2013/12801 K. sayılı ilamında: “Objektif imkansızlık, BK'nın 20, 96. ve 117. maddelerinde hüküm altına alınmıştır. Objektif imkansızlık-sübjektif imkansızlık ayrımı baştaki imkansızlık halinde önem kazanmaktadır. Sonraki imkansızlığın doğurduğu hukuki sonuçlar açısından, objektif imkansızlık ile sübjektif imkansızlık arasında bir fark bulunmamaktadır. BK'nın 20. maddesine göre başlangıçtaki objektif imkansızlık bir butlan sebebidir. Önemli olan, edimi sadece borçlunun mu, yoksa herkesin mi

Objektif-sübjektif imkânsızlık ayrımında uygulanan kriterler olayların çoğunda birbirinden farklı sonuçlar doğurmamaktadır. Edimin mutlak olarak borçlu tarafından ifa edilmesi gerektiği (tablo siparişi gibi) borçlarda, borçlunun şahsında meydana gelen imkânsızlığın objektif imkânsızlık olarak kabul edilmesi gerekir. Zira bu borçlarda borçlunun kıyaslanabileceği bir üçüncü kişi bulunmamakta, borcun mutlak olarak ifa edilmesi gerektiğinin kararlaştırıldığı ya da olayın özelliklerinden bunun anlaşılabilirdiği hallerde bu kıyaslama imkânı daha baştan ortadan kalkmış olmaktadır. Bu durumlarda ifa edecek kişinin kimliğinin edimin içeriğine dâhil edilmiş olması sebebiyle, bu borçlar yalnızca borçlu tarafından ifa edilecek, üçüncü bir kişi tarafından edimin yerine getirilmesi ifa olarak kabul edilmeyecektir. Örneğin bir eser sözleşmesinde koyulan özel bir hüküm ile yüklenicinin şahsen borcu ifa etme yükümlülüğü kendisine yüklenebilir. Bu halde de ortaya çıkan imkânsızlığın objektif olduğu söylenebilir.

6. Borçlunun Sorumlu Olduğu ve Olmadığı İmkânsızlık

İmkânsızlık borçlunun kusuru olmaksızın meydana gelmişse kusursuz imkânsızlık, borçlunun kusuru ile meydana gelmişse kusurlu imkânsızlık gündeme gelir. İmkânsızlık sonucunda ortaya çıkan sorumluluktan taraflardan biri veya her ikisinin kusuruyla sorumlu olabileceği gibi taraflardan kaynaklanmayan bir sebeple de yine sorumluluk tarafların olabilir. Bu nedenle imkansızlık sonucunda ortaya çıkan durumu borçlunun sorumlu olduğu ve olmadığı şeklinde yapmak gerektiği kanaatindeyiz. Nitekim bazı hallerde borçlunun kusuru olmasa da imkânsızlıktan sorumlu olduğu durumlar oluşabilmektedir⁴². Borçlu, borca aykırı davranışından dolayı sorumlu tutulmak istemiyorsa, zararın meydana gelmesinde hiçbir kusurunun bulunmadığını kanıtlamak zorundadır. Yargıtay'da imkânsızlığın kusur durumuna göre değil, sorumluluk esasına göre

yerine getirip getiremeyeceğidir. Buna göre, eğer edim, borçlu da dahil üçüncü kişiler tarafından da yerine getirilemiyorsa, imkansızlık objektiftir.”. (Sinerji Hukuk Otomasyonu).

⁴² Örneğin, borçlunun edimini ifa etmek için yardımcı kişi kullanması ve edimin yardımcı kişilerin fiili ile imkânsızlaşması halinde borçlu kusurlu olmasa dahi TBK m. 116 uyarınca sorumlu olması veya TBK m. 118 uyarınca temerrüde düşen borçlunun elinde bulunan malın zayi olması halindeki tazminat yükümlülüğünü borçlunun kusuru olmamasına rağmen sorumlu olduğu imkânsızlık durumları olarak gösterebiliriz.

değerlendirilmesi gerektiğine hükmetmiştir⁴³.

7. Ekonomik İmkânsızlık

Borçlunun katlanma sınırını aşan bir ifa engeliyle karşılaşması sebebiyle kendisinden borcunu ifa etmesinin beklenemeyeceği veya dürüstlük kuralı gereğince kendisinden katlanması beklenemeyeceği bir takım zahmet ve masraflara katlanması halinde ifada bulunabileceği hallerde ekonomik imkânsızlığın varlığından söz edilecektir⁴⁴. Bu türün sübjektif imkansızlık ile temerrüt hükümleri arasında kaldığı söylenebilir. İfanın mümkün olması

2 § İKİNCİ BÖLÜM

KİSMİ İFA İMKÂNSIZLIĞI VE BUNUN BORÇ İLİŞKİSİNE ETKİSİ

I. Kısmi İfa İmkânsızlığı

A. Genel Olarak

İmkânsızlık bazı hallerde edimin bir kısmı bakımından söz konusu olabilmektedir. Bir diğer deyişle, imkânsızlığın mutlaka ediminin tamamı bakımından söz konusu olması gerekmemektedir. Şu halde imkânsızlığın ediminin tamama ilişkin olduğu hallerde tam imkânsızlıktan; buna karşı imkansızlığın edimin yalnız bir kısmına ilişkin olup ve o kısmın ifa edilmemesi sonucunu doğurduğu hallerde ise kısmi imkânsızlıktan söz edilecektir⁴⁵.

B. Kısmi – Tam İmkânsızlık ve İfa İlişkisi

⁴³ Yargıtay 3. HD 2012/11832 E. ve 2012/1562 K. sayılı ilamında: “İmkânsızlık, borçlunun kusuruna dayanıp dayanmamasına değil, genel olarak borçlunun bu imkansızlıktan sorumlu tutulup tutulmayacağına göre tasnif edilmelidir.” (Sinerji Hukuk Otomasyonu).

⁴⁴ GÜNDOĞDU, a.g.e., s. 151 vd..

⁴⁵ DURAL, a.g.e., 96; EREN, a.g.e., s. 1041.

Emimin bölünebildiği haller bakımında ancak kısmi imkansızlık mümkün olacaktır⁴⁶. Bu karşın, niteliği itibariyle bölünemeyen bir edim söz konusu olduğu takdirde edimin bir kısmının ifa edilememesi halindeyse tam imkânsızlık sonucuna ulaşılabilecektir. Bu durumda alacaklı eğer borçlu imkansızlıktan sorumlu ise TBK m.112'ye göre borcun hiç ifa edilmemesi sebebiyle meydana gelen zararının tazmin edilmesini borçludan talep edecektir. Diğer yandan ortada bölünebilir bir edim söz konusu ise farklı bir çözüme gidilebilecek ve işbu kez alacaklının kalan kısmın ifasını kabul edip etmeyeceği ya da etmek zorunda olup olmadığı hususuna göre vakiya hukuki sonuç bağlamak gerekecektir.

Bir edimin kısmi imkânsızlık adı altında değerlendirilebilmesi için edimin mutlaka bölünebilir olması gerekmektedir. İmkansızlaşan bölümün edimin diğer bölümüne oranı veya edimin niteliği kısmi imkansızlık açısından özel bir önemi haiz değildir⁴⁷. Bir edimin bölünebilir olup olmadığının tespitinde, anılan edimin fiziki veya hukuki olarak bölünebilir olmasının yanında borcun kısmen ifasının alacaklının menfaatlerini karşılayıp karşılamadığı noktası da önem taşımaktadır. Diğer yandan ifa yükümlülüğünün kapsamını da bu tespitte göz önüne almak gerekir. Örneğin tarafların bir çift vazo satımı hususunda anlaşmaları ve vazolardan birinin kırılması durumunda, bu vazunun dünyada diğer eşiyile bir anlam ifade ettiği gibi alacaklının ifa menfaatinin derinden etkilendiği, biri olmadan diğerinden faydalanmanın mümkün olduğu hallerde (19. yy'daki Fransız mimarisinde önemli yer tutan simerti akımı açısından durum tam da böyledir) edimin bölünebilir olduğu ve fakat alacaklının ifaya olan menfaati açısından bölünemez kabul edilmesinde fayda olduğu söylenebilecektir. Yukarıdaki gerekçelerden dolayı bir edimin bölünebilir olup olmadığının tespitinde fiziki ve hukuki bölünebilirliğin yanı sıra, taraf iradelerinin, borçlanılan edimin niteliğinin, edimlerin aralarında ekonomik yönden sıkı bir bağın olup olmadığının göz önünde bulundurulması gerekmektedir⁴⁸. Koltuk, televizyon,

⁴⁶ OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 498 vd.; TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s. 11; DURAL, a.g.e., s. 90; EREN, a.g.e., s. 1041.

⁴⁷ OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 295 vd.; TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s. 11; DURAL, a.g.e., s. 93; EREN, a.g.e., s. 999; GÜMÜŞ Alper, *Kısmi İfa*, MÜHFD, Fehiman Tekil Armağanı, İstanbul, 2003, s.603.

⁴⁸ DURAL, a.g.e., s. 39; EREN, a.g.e., s. 109; GÜMÜŞ, a.g.e., s. 606; Bu noktada alacaklının ifaya olan menfaatinin de bölünebilirlik açısından göz önüne alınmasının nedenini, imkansızlığın temelde borca aykırılık kavramı içinde yer alması ve bu durumdan alacaklının menfaatinin korunması

kalem gibi eşyaların bölünemez ve dolayısıyla alacaklının bunları tek parça olarak talebinde menfaati olduğu açıktır. Duruma borçlu açısından bakarsak, alacaklının karşı ediminin bölünmez nitelikte olduğu ya da bölünmesinin borçlunun ifa menfaatine ters düştüğü hallerde, borçlunun karşı edime olan menfaati de dikkate alınması gerekir⁴⁹. Bu durumda, kısmi ifa karşılığında kendi karşı edimini tamamını ifa ederek ödemelik def'i ileri sürme hakkından vazgeçip vazgeçmeyeceğine alacaklının kendisi karar verecektir.

Yapma borçlarında, ortadaki edimin bir fiile mi yoksa edim sonucuna mı dayalı olduğuna göre bir ayırım yapılması mümkündür. Edimin bir fiil oluşturduğu halde tek bir fiil söz konusuysa edimin daima bölünemez nitelikte olduğu açıktır. Ancak edimin birden fazla fiilin söz konusu olması halinde ve fiillerin niteliğine uygunsa bölünebilir nitelikte olduğu söylenebilir. Edimin sonuca dayalı olduğu hallerde, hedeflenen sonuç göz önünde bulundurulduğunda başarılamayan faaliyet tek başına bir değer ifade etmiyorsa edimin bölünemez olduğu, aksi halde ise bölünebilir olduğu ifade edilmektedir⁵⁰. Rekabet etmeme veya bilgiyi ifşa etmeme gibi yapmama borçlarının da bölünebilmeleri mümkün değildir⁵¹.

Kural olarak TBK m. 84 uyarınca alacaklının yapılan kısmi ifayı kabul zorunluluğu bulunmamaktadır. Buna göre edimin bölünebilir olduğu hallerde alacaklı kısmi ifayı reddedebilecektir. Alacaklının, bölünen edimin ifa edilmeyen kısmı bakımından ifa menfaatinin kalmaması veya kalan kısmın ifasının kendisi için bir anlam ifade etmemesi sebebiyle ifayı kabul etmesinin hayatın olağan akışına uygun olmadığı hallerde, yapılan kısmi ifayı kabul etme zorunluluğu bulunmayacak ve kısmi ifayı kabul etmemesi nedeniyle de alacaklı temerrüde düşmeyecektir⁵². Bu durumun aksi halinde ise alacaklı TBK m.84 hükmünden faydalanamayacak ve kısmi

amacıyla ihdas edilmiş olması şeklinde açıklayabiliriz.

⁴⁹ GÜNDOĞDU, **a.g.e.**, s.116.

⁵⁰ GÜNDOĞDU, **a.g.e.**, s.115. Yargıtay 13. HD 2013/10595 E. ve 2013/12801 K. sayılı ilamında kararında imkansızlığın edim sonucuna yönelik olması gerektiğini şu şekilde açıklamıştır: *"İmkânsızlık, bir veya birden çok edimi kapsayabilir. Ayrıca, edimin ifasının imkânsızlığı, asli edimler yanında yan edimler için de söz konusu olabilir, imkânsızlık genellikle edim sonucuna ilişkin olmalıdır. Ancak, bazı durumlarda imkânsızlık, edim fiiline ilişkin de olabilir. İmkânsızlık bir insan fiilinden veya tabiat olayından doğması yanında, mantıki, hukuki veya fiili sebeplerden de kaynaklanabilir."* (Sinerki Hukuk Yazılımları).

⁵¹ OĞUZMAN/ÖZ, **C. I**, s. 295.

⁵² OĞUZMAN/ÖZ, **C. I**, s. 285 vd.; TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, **a.g.e.**, s. 910; TUNÇOMAĞ Kenan, **Türk Borçlar Hukuku, Özel Borç İlişkileri**, C. II, İstanbul, 1977, s. 491.

ifayı kabul etmek zorunda kalacaktır. Bunun nedeni alacaklı tarafından bu hükümde yer alan hakkın kullanılmasının MK m.2'de yer alan dürüstlük kuralına aykırı düşecek olmasından ileri gelir⁵³. Tarafların taksitli satım sözleşmesinde olduğu gibi edimini kısım kısım ifa etmesi kararlaştırılmış ise artık alacaklının kısmi ifadan kaçınması mümkün olamayacaktır. Yani borcun bir kısmının muaccel olduğu hallerde o kısım için ve alacağın bir kısmının ihtilaflı olduğu hallerde de alacaklının kısmi ifayı kabul etmek zorunda olduğu kabul edilmektedir⁵⁴.

Kısmi ifa kavramıyla kastedilen, edimin sayısal yani nicelik olarak bir kısmının ifasıdır. 10 kg pamuk yerine 5 kg pamuk verilmesi halinde durum böyledir. Ani edimlerde kısmi ifa ediminin içeriğini, onun büyüklüğü veya ağırlığına göre kararlaştırıldan daha az olarak ifa edilmesi oluşturmaktadır. Bunun yanında edimin nitelik (kalite) olarak tam olmadığı ya da ifanın gereği gibi yapılmadığı (örneğin, ifa yeri ve zamanı açısından) hallerde de kısmi imkânsızlıktan söz edilebileceği ileri sürülmüştür⁵⁵. Bu görüşe göre, yüklenilen edimin gereği gibi eksiksiz yerine getirilmesinin mümkün olmadığı hallerde kısmi imkansızlık söz konusu olacaktır. Bu görüş, taraflarca kararlaştırılan edimin kalitesinin veya ifa yerinin akdin sübjektif esaslı unsuru haline gelmesi ile ancak imkansızlıktan söz edilebileceği; buna karşın niteliği icabı ifa yerinin ve edimin niteliğinin kural olarak bu karakterde olmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir⁵⁶.

Kanaatimizce, ifa yerinin veya edimin niteliğinin akdin esaslı unsuru haline geldiği hallerde dahi herhangi bir sebeple edimin ifa yerinde gerçekleşmemesi halinde kısmi imkânsızlık değil, tam imkânsızlık söz konusu olacaktır. Örneğin konferans verme borcu kapsamında, ifa yeri akdin sübjektif esaslı unsurudur ve zamanında ve yerinde ifa edilmemekle borç tamamen imkânsızlaşır. Edimin ifa zamanında gerçekleşmemesi halinde de kısmi imkânsızlıktan bahsetmek mümkün olamayacaktır. Bu durumda ya temerrüt ya da tam imkânsızlık gündeme gelebilir. Son olarak, edimin belirlenen niteliklere sahip olamaması halinde kısmi imkânsızlığın söz konusu olabilmesi ise ancak mevcut ayıbın ortadan kaldırılmasının

⁵³ GÜNDOĞDU, **a.g.e.**, s. 115.

⁵⁴ OĞUZMAN/ÖZ, **C. I**, s. 287 vd.; TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, **a.g.e.**, s. 764-765; TUNÇOMAÇ, **a.g.e.**, s. 427 – 428.

⁵⁵ GÜNDOĞDU, **a.g.e.**, s.116, dpn. 218'de anılan yazarlar.

⁵⁶ DURAL, **a.g.e.**, s. 93-94.

mümkün olmadığı hallerde bahis konusu olabilecektir. Aksi halde temerrüt hükümlerinin olaya uygulanması gerektiği kanaatindeyiz.

Dural, sürekli borç ilişkilerinde de borçlunun edimini belirli bir süre boyunca ifa etmek zorunda olduğu edimlerden birinin yerine getirilmemesi halini de kısmi imkânsızlığ içinde mütalaa etmiştir⁵⁷. Yazar konuyla ilgili olarak belirli süreli kira sözleşmesi örneği verilmekte ve yapılan kira sözleşmesinde kiralayanın kiralananı kiralayanın tesliminden sonraki bir tarihte teslim edebilecek olması halinde kısmi imkânsızlığın varlığı kabul etmektedir. Bu tip borç ilişkilerinde edimin bir kısmının ifa edilmemesi geri kalan edimin ifa edilmesini engellemediğinden yalnızca kısmi imkânsızlıktan bahsedilebilecektir. *Seliçi* ise, taraflar arasındaki ifa süresinin başlangıcının önemli olmadığı hallerde, sürekli edimi ifa edilmesinin sadece gecikmiş olacağından hareketle, bu tip durumlara temerrüt hükümleri uygulanması gerektiğini ifade etmiştir⁵⁸. Kanaatimizce, sürekli borç ilişkileri açısından edimin ifa zamanının başlangıcının akdin esaslı unsuru olduğu hallerde, gecikilen kısmın imkânsızlaştığı kabul edilmelidir. Aksi hallerde ise de duruma temerrüde ilişkin hükümlerin uygulanması makul gözükmektedir.

C. Kısmi İmkânsızlığın Şartları

1) Edimin Bölünebilir Olması

Kısmi imkânsızlığa ilişkin bir hükmün Kanun'da yer almadığı dönemlerde, kanunun ruhuna uygun olarak öğreti tarafından sorunun çözümünde kabul edilen çözümlerin kısmi ifaya ilişkin hükümde belirtilen prensibin kısmi imkânsızlığa ilişkin bu yeni hükümde yer aldığı göze çarpmaktadır. İlk olarak, TBK m.137/f. 2'nin 2. cümlesinde kısmi imkânsızlığın yalnızca bölünebilen edimler bakımından mümkün olabileceği açıkça ifade edilmiştir. Bu nedenle, kısmi imkânsızlıktan bahsedebilmek için aranacak ilk şart bölünebilir bir edimin varlığıdır. Bölünebilir bir edimin söz konusu olmadığı hallerde kısmi değil, tam imkânsızlıktan

⁵⁷ DURAL, a.g.e., s. 98.

⁵⁸ SELİÇİ Özer, *Borçlar Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan Sürekli Borç İlişkilerinin Sona Ermesi*, İstanbul, 1976, s. 96-97.

bahsedilecektir. Bölünebilir bir edimin söz konusu olmadığı hallerde kısmi değil, tam imkânsızlıktan bahsedilecektir. Kısmi imkânsızlık sonucunun sadece edimin bölünebilmesine dayanması, edim konusunun içeriği ile yakından ilgilidir. Örneğin yapmama borçlarına ilişkin borcun bölünemediğini yukarıda ifade etmiştik. Edimin niteliği açısından edimin niteliği olarak parça veya çeşit borcu olması noktasında da bir incelemenin yapılması gereklidir.

İmkânsızlığın sadece parça borçları için söz konusu olabileceği, buna karşılık çeşit borçlarında ise o anki piyasa koşullarında orta kaliteden aşağı olmamak üzere borcun ifa edilebileceği kabul edilmektedir⁵⁹. Yani yeryüzünde o çeşit ürünlerin tamamının tükenmesi halinde ancak borcun imkânsızlaşacağı söylenebilir. Bu kapsamda çeşit borcuna ilişkin taahhütlerin bir çeşit garanti taahhüdü olduğunu da söyleyebiliriz. Bununla birlikte sınırlı çeşit borcu gibi kapsamı son derece dar olarak belirlenmiş çeşit borçlarının da imkânsızlaşmasının mümkün olduğunu belirtelim. Çeşitli ürünlerin gümrük rejimi nedeniyle yasaklanması hali konuya örnek verilebilir.

Sözleşen tarafların çeşit borcunu açıkça sınırlamaları veya işin hal ve gereklerinden ifa edilecek edimin belirli ürünler olduğunun anlaşıldığı hallerde sınırlı çeşit borcundan söz edilecektir. Örneğin bir stoktaki ürünlerin teslimi bu türden bir borçtur. Şu halde, stoktaki ürünlerin bir kısmının yanması halinde kısmi ifa imkânsızlığı ortaya çıkacaktır. Aynı türden malın piyasaya talep edilebilmesi alacaklı tarafında imkânsızlığı ortadan kaldıran bir durum gibi ileri sürülemeyecektir.⁶⁰ Yine klima üreticisi bir satıcının fabrikasının tamamen yanması sonrasında ifa edeceği edimin de sınırlı çeşit borcu olduğu söylenebilir. Borçlu bu durumda imkânsızlıktan sorumlu olmadığını kanıtlayabilirse TBK m. 136 uyarınca tazminat ödemeyecek; aksi halde TBK m. 112'ye göre alacaklının zararını tazmin etmek zorunda kalacaktır. Kısmi imkânsızlık durumunda da benzer şekilde imkânsızlaşan bölüm için yukarıdaki açıklamalar geçerlilik kazanacaktır.

⁵⁹ OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 461.; TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s. 909; TUNÇOMAĞ, a.g.e., s. 490; HATEMİ /GÖKYAYLA, a.g.e., s. 24; Bu açıklamalara ek olarak, borçlunun kusuru olmayan olağanüstü durumlarda çeşit borcu tedarikinin son derece güçleşmesi durumunun da imkansızlığa neden olabileceği doktrinde belirtilmiştir (GÜNDOĞDU, a.g.e., s. 158.).

⁶⁰ OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 570; EREN, a.g.e., s. 1042.

2) Kısmi İmkânsızlaşmanın Öngörülememesi ve Sözleşmenin Sübjektif Esaslı Noktası Olmaması

TBK m. 137/f. 1 son cümlesinde⁶¹, tarafların arasındaki sözleşmede ileride ortaya çıkarak, borcu imkânsızlaştıracak durumları öngörememesi ve imkânsızlaşan edimin sözleşmeyi anlamsız kılması halinde borcun tamamen imkânsızlaşacağı ifade edilmiştir. Yani öngörülemezlik nedeniyle kısmi imkânsızlık ve öngörülme- yen kısmın sözleşmenin esaslı unsuru olması şartlarının gerçekleşmesi ile artık tam imkânsızlıktan söz edilecektir. Yargıtay özellikle sözleşmenin uyarlanmasına ilişkin verdiği pek çok kararında “öngörülme” kavramına atıfta bulunmuştur⁶². Kısmi imkânsızlığa neden olan vakıanın hesaba katılmasının makul ve orta zekâlı bir insandan –tacir ise basiretli bir tacirden- beklenmediği hallerde öngörülemezliğin ortaya çıktığı kabul edilmelidir.

Sözleşen taraflar, sözleşmeyi etkileyecek bir olayın gerçekleşeceğini öngörmüş veya öngörmesi gerekiyorsa, bu sebeple yaptığı seçimin yani akdettiği sözleşmenin sonuçlarına da katlanmalıdır. TBK m. 138’de yer alan “*sözleşmenin yapıldığı sırada taraflarca öngörülmeyen ve öngörülmesi de beklenmeyen olağanüstü bir durum*” ifadesi ile tarafların sadece öngörmedikleri değil, öngörmelerinin de beklenemeyeceği durumlar da madde kapsamında düzenlenmiştir. Buna göre, taraflar öngörmeseler bile, eğer bu beklenebilir ise öngörülemezlik durumunun ortaya çıktığından söz edilmemelidir⁶³. Durumun öngörülebilen olup olmadığı sözleşmenin kurulması anındaki koşullara göre saptanmalıdır. Sözleşmenin kurulmasından sonra ortaya çıkan durum değişikliği sözleşmenin kurulmasından önceki dönemde uzunca bir süre yaşanmamışsa bu

⁶¹ “..... önceden öngörülseydi taraflarca böyle bir sözleşmenin yapılmayacağı açıkça anlaşılırsa, ... “

⁶² Yargıtay 13. Hukuk Dairesi'nin 07.02.2013 tarih, 2012/8250 Esas ve 2013/2623 Karar sayılı kararı: "...Diğer bir anlatımla durumun değişmesi halinde sözleşmede ısrar etmek dürüstlük kuralına aykırı bir tutum olur. Değişen durumların, sözleşmede kendiliğinden bulunan sözleşme adaletini bozması halinde, taraflar öngörülemeyen bu haller için bir tedbir almadıklarından, sözleşmede bir boşluk vardır. Bu boşluk sözleşmenin anlamına ve taraf iradelerine önem verilerek yorum yolu ile ve dürüstlük kuralına uygun olarak doldurulur. ...", "Değişen hal ve şartlar taraflar bakımından önceden öngörülebilir; beklenebilir; olağan ve hesaba katılabilen nitelikte olmamalı veya olaylar, öngörülebilir olmakla beraber bunların sözleşmeye etkileri kapsam ve biçim bakımından bu derece tahmin edilmemelidir." (Sinerji Hukuk Otomasyonu).

⁶³ TOPUZ, **a.g.e.**, s. 260.

durum öngörülemezlik şartı bakımından önemli bir veri sayılabilir⁶⁴.

Kısmi imkânsızlığın öngörülemediği hallerde, eğer imkânsızlaşan edimin ifa edilemeyecek olması sözleşmenin hiç kurulmamasına neden olabilecekse, tam imkânsızlığa ilişkin hükümler uygulanır. Kanaatimizce burada sözleşmenin subjektif esaslı unsurlarının öngörülemeyen şekilde imkânsızlaşması kastedilmektedir. Sözleşmenin objektif esaslı unsurları dışında kalan noktalara ikinci derecede noktalar denir. Örneğin eser sözleşmesinde eserin yapım süresi veya malzeme seçimi gibi hususlar buna örnek verilebilir. Tarafların sözleşmenin objektif esaslı noktalarında anlaşması sözleşmenin kurulması için yeterli olup, ikinci derecede noktaları belirtmemiş olmaları veya ileride belirleyecek olmaları sözleşmenin kurulmasını engellemez. Ancak taraflar, bu ikinci derecede noktaları kendi iradeleriyle subjektif esaslı nokta haline getirebilirler⁶⁵. Sözleşmenin objektif esaslı noktaları arasında olmayan ancak sözleşen bir taraf için sözleşmenin *onsuz olmaz* koşulu olarak kabul edilen noktalar sözleşmenin subjektif esaslı noktası haline gelir⁶⁶. Taraf iradeleriyle esaslı nokta haline getirilen ikincil noktalara subjektif esaslı unsurlar denir. Sözleşmenin geçerli olarak kurulabilmesi için tarafların tüm esaslı noktalar üzerinde anlaşmaları gerekir. Sözleşmenin subjektif esaslı unsurlarının imkânsızlaşmasının sonucu da edimin tıpkı objektif esaslı unsurların imkânsızlaşması gibi tam olarak imkânsızlık hükümlerine tabi olması karşısında, TBK m. 137/f. 1'in son cümlesinin TBK m. 1'in bir çeşit tekrardan ibaret olduğu kanaatindeyiz. Zira burada alacaklının ifa menfaatinin ön planda tutulduğunu görüyoruz. Alacaklının ifaya olan menfaatinin edimin bölünebilirliğine etkisini bura da gözlemliyoruz. Alacaklının öngörülmeleyen kısmi bir imkânsızlaşma ile sözleşmeden beklediği *onsuz olmaz* menfaati elde edemeyecek olması halinde, tam imkânsızlığa ilişkin hükümlerin uygulanması hükme bağlanmıştır. Doktrinde, eğer imkansızlık önceden öngörülseydi dahi tarafların yeni şartları da kabul ederek sözleşmeyi sürdüreceği anlaşıyorsa, o halde sözleşmenin TBK m. 34/ f. 2'nin⁶⁷

⁶⁴ BAYSAL, a.g.e., s. 169.

⁶⁵ OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 73; EREN, a.g.e., s. 235.

⁶⁶ KOCAYUSUFPAŞAOĞLU Necip/HATEMİ Hüseyin /SEROZAN Rona/ARPACI Abdülkadir, **Borçlar Hukuku Genel Bölüm, Borçlar Hukukuna Giriş Hukuki İşlem Sözleşme**, İstanbul, 2009, s. 175 – 176.

⁶⁷ “Özellikle diğer tarafın, sözleşmenin yanılanın kasdettiği anlamda kurulmasına razı olduğunu

kıyasen uygulanması ile bu şartlarla kurulmuş olabileceği söylenmiştir⁶⁸.

3) İmkânsızlaşmayan Kısım İçin Alacaklının İfayı Kabul Etmesi

Kısmi imkânsızlığa ilişkin hükmün uygulanabilmesi için aranan ikinci şart ise, alacaklının TBK m.84'e göre kısmi ifayı reddetme hakkına sahip bulunmasına rağmen hakkı kullanmayarak kısmi ifayı kabul etmesidir. Alacaklının TBK m. 84'e dayanarak kısmi ifayı reddettiği hallerde edim tamamen imkânsızlaşmış sayılacak ve TBK m. 136 uygulama alanı bulacaktır⁶⁹. Dural, TBK m. 84'e dayanarak alacaklının kısmi ifayı kabul etmeme imkânının ancak borcun tamamının ifa edilebileceği (ifanın olanaklı olduğu) hallerde mümkün olduğunu savunmaktaydı⁷⁰. Yani kısmi imkânsızlık halinde imkânsızlaşmayan edim için alacaklının ifayı reddetme hakkı bulunmadığı ileri sürülmüştü. Esasen BK'da konuyla ilgili özel bir düzenleme de bulunmuyordu. Ancak TBK m. 137/f. 2'nin ilk cümlesinin alacaklının kısmi ifayı kabul noktasındaki iradesini esas alan lafzı göz önüne alındığında, artık bu görüşe katılmanın mümkün olmadığı kanaatindeyiz. Yani alacaklının kısmi ifayı TBK m. 84'e göre kabule zorlanamayacağı hallerde, borcun tamamen imkânsızlaştığının kabul edilmesi gerektiğini düşünüyoruz. Diğer bir deyişle, alacaklının kısmen imkânsızlaşan borcun imkansızlaşan edimini –ki kısmi ifa anlamına gelir- kabul etmek zorunda değildir. Hüküm, karşılıklı borç yükleyen sözleşmelerde somut olayda kısmi imkânsızlık hükümlerinin mi tam imkânsızlık hükümlerinin mi uygulanacağı noktasındaki belirleme yetkisini tamamen alacaklıya bıraktığı gerekçesiyle eleştirilmiştir⁷¹. Ancak ifa menfaatinin sahibi alacaklının

bildirmesi durumunda, sözleşme bu anlamda kurulmuş sayılır”

⁶⁸ OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 577.

⁶⁹ OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 577.

⁷⁰ DURAL, a.g.e., s. 128-129.

⁷¹ BAŞOĞLU Başak, **Borcun İfasındaki İmkânsızlık**, Prof. Dr. Mustafa Dural'a Armağan, İstanbul, 2013, s. 342. Yazar ayrıca, borcun kısmen imkânsızlaşması sonrasında karşı edimini ifadan kurtulan alacaklının para dışındaki edimlerde kısmi ifasının borçlunun menfaatine her zaman uygun olmadığını gerekçesiyle de hükmü eleştirmiştir. Örneğin bölünemeyen bir karşı edim borcu bulunan alacaklının, alacaklı olduğu edimin kısmen imkânsızlaşması halinde, kendi edimini tam olarak borçluya ifa etmesi söz konusu olmaz. Şu halde alacaklı kendine yapılacak kısmi ifayı da bu gerekçe ile kabul etmeyebilir. Yazar bu durumun da borçlunun aleyhine bir durum yaratabileceğini ileri sürmüştür. Bu

imkânsızlaşan borç için ifayı kabul etme hususunda iradesinin belirleyici olmasını biz de isabetli buluyoruz. Kaldı ki, zaten MK m. 2 uyarınca alacaklının kısmi ifayı reddi sınırlandırılmaktadır. Bu nedenle, alacaklıyı kanunen de bir kere daha sınırlamanın uygun olmadığını düşünüyoruz.

Kısmi ifayı alacaklının kabul etmeyebileceğine ilişkin genel kurala rağmen, bazı durumlarda alacaklının kısmi ifayı kabul etmesi zorunludur:

- a. Tarafların Anlaşması:** Taraflar kısmi ifa yapılabileceğini önceden kararlaştırmışlarsa, alacaklı kısmi ifayı kabule mecburdur. Alacaklı bu halde edimini ifadan kaçınırsa, kaçındığı edim oranında alacaklı temerrüdüne düşer.⁷² Tarafların anlaşması halinde kısmen imkânsızlaşmayan edimi alacaklı kabul etmek zorundadır.
- b. Vadenin Etkisi:** Borcun muaccel hale gelmesi çeşitli vadelere bağlanmış ve bu vadeler henüz gelmemişse, alacaklı muaccel hale gelmiş edimi kabule mecburdur.⁷³ Örneğin malın teslimi yılın değişik zamanlarına yayılmış bir satım sözleşmesinin konusunun kısmen imkânsızlaşması halinde, teslim tarihi gelen edimi alacaklı kabulden kaçınırsa alacaklı temerrüdüne düşer. Şunu hemen belirtelim ki, ayrı tarihlerde doğacak ayrı borçların ifası, kısmi ifa olarak değerlendirilmemelidir. Vadesi gelerek muaccel hale gelen ara hak ediş gibi dar anlamda borç ilişkilerini alacaklın kabul etmek zorundadır.
- c. Edimin Bir Kısmının Çekişmeli Olması:** Edimin bir kısmı üzerinde uyuşmazlık varsa, uyuşmazlık olmayan kısma ilişkin edimi alacaklının kabul etmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁷⁴ Bu yorum, TBK m. 84'ün aksi yorumu neticesinde ortaya çıkmıştır. Yani belirli ve vadesi gelmiş bir

halde kısmen imkânsızlaşan edimin ifası alacaklı tarafından kabul edilmediği için tam imkânsızlık hükümleri uygulanması gerekir. Eğer borçlunun bu imkânsızlığın meydana gelmesinde bir sorumluluğu yoksa tam imkânsızlık hükümlerinin olaya uygulanmasından da herhangi bir zararı da olmayacağı için kanun koyucunun bu düzenlemesinin borçlu aleyhine bir durum yarattığı düşüncesine katılma imkânı bulamıyoruz. Eğer borçlu kısmi imkânsızlık yaratan durumdan sorumlu ise bunun tam imkânsızlık sonucuna bağlanmasından da sorumlu olması hakkaniyete aykırı değildir. Zira imkânsızlık durumundan ona kendi sebebiyetveren borçlunun yararlanması hukuka uygun olmaz.

⁷² OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 221; EREN, a.g.e., s. 100.

⁷³ OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 222; SELİÇİ, a.g.e., s. 12.

⁷⁴ TUNÇOMAĞ, a.g.e., s. 427; OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 287; TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, a.g.e., s. 764.

borcun kısmi ifasını alacaklı reddedebildiğine göre, belirsiz bir alacak açısından da ifanın alacaklı tarafından kabul edilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu yorum, alacak üzerinde uyuşmazlık olup olmadığına ilişkin yorumu borçluya (uyuşmazlık olduğu için belirli bir edimin ifasını teklif etmesi bakımından) bırakması nedeniyle eleştiriye açıktır.

- d. Dürüstlük Kuralı:** Bazı hallerde de borçlunun arz ettiği ifanın kabul edilmemesi dürüstlük kuralına aykırılık teşkil edebilir. Örneğin edimin ifa edilmeyen kısmı çok önemsiz ise, dürüstlük kuralı, alacaklının ifayı kabul etmesini gerekli kılabilir. Konumuz olan kısmi ifa imkânsızlığı açısından da, kısmen imkânsızlaşan edimin oranı çok önemsiz ise, alacaklının ifayı kabul etmesi gerekeceği sonucuna varılabilir.⁷⁵

D. Kısmi İmkânsızlığın Sonuçları

BK'da kısmi imkânsızlığa ilişkin hüküm bulunmamaktadır. Bu nedenle Yargıtay'da İsviçre Federal Mahkemesi gibi kısmi imkânsızlığı kıyas yoluyla uygulama yoluna gidiyordu⁷⁶. İmkânsızlığa ilişkin hükümler sadece imkânsızlaşan kısım bakımından uygulanacak, mümkün olan kısım bakımından borçlu borcuyla bağlı kalmaya devam edecektir. Diğer bir söyleyişle, imkânsızlaşan edim bakımından alacaklının talep hakkı sona erecek, ifası mümkün olan kısım bakımından ise borçlunun edim yükümlülüğü devam edecektir. Bu noktada İsviçre Hukuku açısından alacaklının kısmi ifayı kabul etmekten kaçınıp kaçınmaması önem taşımaktadır. İsviçre Borçlar Kanunun 69. maddesinin birinci fıkrası uyarınca⁷⁷ kısmi ifayı kabul etmekten kaçınma hakkına sahip olan alacaklı, aynı maddenin ikinci fıkası⁷⁸ uyarınca hakkını kullanmayarak kalan kısmın ifasını talep edecek olursa, borçlu alacaklının kısmi ifa talebini yerine getirmek zorunda kalacaktır. Alacaklının bu hakkını kullanmasının sonucu ise borçlu kısmi

⁷⁵ TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, **a.g.e.**, s. 764-765; KOCAYUSUFPAŞAOĞLU/HATEMİ/ SEROZAN /ARPACI, **a.g.e.**, § 9, N. 3; EREN, **a.g.e.**, s. 100.

⁷⁶ GÜNDOĞDU, **a.g.e.**, s.118.

⁷⁷ "A creditor may refuse partial payment where the total debt is established and due."

⁷⁸ "If the creditor wishes to accept part payment, the debtor may not refuse to settle the part of the debt that he acknowledges is due."

imkânsızlıktan sorumlu değilse, alacaklı karşı imkânsızlaşan kısım bakımından karşı edim yükümünden kurtulacak, ancak ifa edilen kısmın bakımından alacaklının karşı edim yükümü devam edecektir⁷⁹. Alacaklı kabul ettiği ve borçlu tarafından ifa edilen kısmi ifa karşılığı karşı edimini ifa etmek durumunda kalacaktır. Borcun ifa edilemeyen kısmının imkânsızlaşmasından borçlunun sorumlu bulunduğu hallerde ise imkânsızlaşan kısım için borca aykırılık meydana geldiği için tazminat borcu doğacaktır. Yukarıda da anıldığı üzere, kısmi ifayı 69. madde uyarınca kabul etmek zorunda olmayan alacaklı açısından ise artık gereği gibi bir alacaklı borçludan ifa yerine olumlu zararının tazmin edilmesini talep edebilecektir⁸⁰.

Alman Medeni Kanunun 285. maddesinin 1. fıktasından⁸¹ açıkça ifade edildiği üzere, borçlunun kusurlu olması halinde aynı zamanda, kısmi ifanın yanı sıra kaim değeri de talep edebilecektir⁸². Yine aynı maddenin 2. fıkrasından⁸³ alacaklının aynen ifa talebinde de bulunabileceğini ve bu tazminatın/kaim değer borçlunun vermesi gereken tam tazminattan mahsup edileceğini anlıyoruz. Doktrinde tarafların anlaşması olmadıkça, borçluyu tazminat yerine kaim değeri temlik etmeye zorlayıcı bir hükmün bulunmaması nedeniyle, bu çözümün taraf iradelerine dayalı olarak kabul edilebileceği ifade edilmiştir⁸⁴. Kaim değer talebinin Türk Hukukunda talep edilebileceğine ilişkin bazı Yargıtay Kararları örnek gösterilse de⁸⁵, kararların içerikleri itibarıyla her ne kadar “kaim” kelimesi geçse de Alman Medeni Kanununda bahsedilen kaim değer borçludan talep edilmesi bir ilgisi olmadığı görülmektedir. Bu gerekçelerle, biz de doktrindeki gibi kaim değer talebi için kanunda açık bir hüküm bulunmaması nedeniyle ancak tarafların anlaşması ile

⁷⁹ GÜNDOĞDU, **a.g.e.**, s. 118.

⁸⁰ REİSOĞLU, **a.g.e.**, s. 349.

⁸¹ “If the obligor, as a result of the circumstance by reason of which, under section 275 (1) to (3), he has no duty of performance, obtains reimbursement or a claim to reimbursement for the object owed, the obligee may demand return of what has been received in reimbursement or an assignment of the claim to reimbursement.” Burada geçen Kanunun 275. maddesi objektif imkansızlığa ilişkindir.

⁸² GÜNDOĞDU, **a.g.e.**, s.119. Kaim değer talebinden ne anlaşılması gerektiğini de kısaca ifade edelim. Borçlu edimin imkansızlaşması sonucunda borçtan sorumlu olmadığı gibi imkansızlaşan borç yerine üçüncü bir kişiden elde ettiği tazminat hakkına veya bir menfaate kaim değer denir. (GÜNDOĞDU, **a.g.e.**, s. 304).

⁸³ “If the obligee may demand damages in lieu of performance, then, if he exercises the right stipulated in subsection (1) above, the damages are reduced by the value of the reimbursement or the claim to reimbursement he has obtained.”

⁸⁴ OĞUZMAN/ÖZ, **C. I**, s. 414.

⁸⁵ Yargıtay 4. HD 1994/2117 E., 1994/5337 K. sayılı ilam (KARAHASAN Mustafa Reşit, **Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler**, C. 5,, İstanbul, 2004, 199).

alacaklı tarafından talep edilebileceği kanaatindeyiz. Alacaklının borçlunun sorumlu olduğu imkânsızlık halinde zaten borca aykırılık nedeniyle tazminata hak kazanacaktır. Burada borçlunun kusurlu olmadığı imkânsızlık hallerinde yine borçlunun bir menfaat elde etmesi halinde alacaklıya bu menfaatin/tazminat hakkının temlik edilip edilmemesi gerekliliği tartışmaya açık bir konudur. Borçlunun sorumlu olmadığı bir imkansızlık sebebiyle menfaat elde etmesi durumunda alacaklı fakirleşmeyeceği için sebepsiz zenginleşme hükümlerine de gidilemez. Esasen borçluyu böylesi bir devir yapmaya zorlayıcı veya alacaklıya talep hakkı kazandırıcı bir hüküm de yoktur. O halde borçlunun elde ettiği menfaat hususunda alacaklının bir talep hakkının olmadığı sonucuna varılabilir.

İmkansızlık durumu hasar kimin üzerinde gerçekleşmişse, imkansızlığın sonuçlarına da onun katlanması gerekir. Özellikle hasara alacaklının katlanması gerektiği hallerde, TBK m. 136/ f. 1⁸⁶ uyarınca kendi karşı edim borcunu tam olarak ifa etmek zorunda kalacaktır. Bu durumda alacaklı hasardan sorumlu olması sebebiyle kalan kısmı kabul etmek ve malın tamamının bedelini ödemek durumunda kalacaktır. Kısmi ifa imkânsızlığı söz konusu olduğu zaman da bu hüküm kıyasen uygulama alanı bulacaktır. Böylece borçlunun kusuru olmaksızın imkansızlaşan edim dışında kalan edim(ler), alacaklının da ifayı kabul etmesi –kabul etmek zorunda olması- halinde geçerli olarak ifa sayılacaktır.

TBK m. 136 uyarınca⁸⁷ borçlunun tam imkânsızlık sebebiyle borcundan kurtulduğu hallerde alacaklı da kendi borcundan kurtulacak ve alacaklı, imkânsızlıktan önce kendi borcunu ifa etmiş olması halinde sebepsiz zenginleşme hükümlerine dayanarak verdiklerini geri isteyebilecektir. Bu sonuç kısmi imkânsızlık bakımından da geçerlidir. Alacaklının kendi edimini ifa etmi ve borçlunun edimi kısmi ifa imkansızlığı nedeniyle sona ermişse, alacaklının fakirleştiği karşı edim bakımından da borçlu sebepsiz zenginleşmiş sayılacak ve verdiklerinin iadesini talep edebilecektir. Kısmi ifanın kısmi imkansızlık sebebiyle anlamsız kalacağı ve dolayısıyla tam imkansızlık hükümlerinin uygulanacağı hallerde ise bu sonuç borcun geri kalan kısmı bakımından da tam imkansızlık hükümlerine göre

⁸⁶ “Kanun veya sözleşmeyle borcun ifasından önce doğan hasarın alacaklıya yükletilmiş olduğu durumlar, bu hükmün dışındadır.”

⁸⁷ “... edimi sebepsiz zenginleşme hükümleri uyarınca geri vermekle yükümlü olup, henüz kendisine ifa edilmemiş olan edimi isteme hakkını kaybeder.”

değerlendirilecektir. Bu durumda bu talebe karşılık borçlu da daha önce ifa edilmiş ifası mümkün kısmı –varsa- tasfiye ilişkisi nedeniyle geri isteyebilecektir.

BK'dan farklı olarak TBK'da borçlunun imkânsızlıktan sorumlu olmadığı durumlar için kısmi ifa imkânsızlığı ile ilgili özel bir hükme yer verilmiştir. TBK m.137/f. 1'e göre, borcun ifasının borçlunun sorumlu tutulamayacağı sebeplerle kısmen imkânsızlaşması halinde borçlu sadece imkânsızlaşan kısımdan kurtulacaktır. Buna karşın bu kısmi ifa imkânsızlığı önceden öngörülebilseydi taraflarca böyle bir sözleşmenin yapılmayacağının açıkça anlaşıldığı hallerde borcun tamamı sona erecektir.

TBK'da kısmi imkânsızlık sadece borçlunun sorumlu olmadığı haller bakımından düzenlenmiştir. TBK m.136/f. 1'in tam imkânsızlık bakımından getirdiği düzenlemeye paralel bir düzenleme TBK m.137/ f. 1 kısmi imkânsızlık bakımından getirmektedir. Buna göre borcun ifasının borçlunun sorumlu tutulamayacağı sebeplerle borcun kısmen imkânsızlaşması halinde de borcun kısmen sona ereceği çözümü kural olarak benimsenmiştir. Ana kural bu olmakla birlikte Ancak hükümde buna ek olarak bir yenilik öngörülerek, sözleşme yapılırken taraflarca kısmi imkânsızlık öngörülebilseydi, bu sözleşmenin yapılmayacağının anlaşıldığı durumlarda tüm borcun sona ereceği hüküm altına alınmıştır⁸⁸. TBK m. 137/f. 2 c. 1'de, TBK m.136/ f. 2'deki düzenlemeyle paralel şekilde, karşılıklı sözleşmelerde kısmi ifa imkânsızlığının sonuçları, karşı edim esas alınarak açıklanmıştır. TBK m. 137/f. 2 c. 2'de ise ortada bir kısmi imkânsızlık bulunsa dahi tam imkânsızlığa ilişkin hükmün uygulanması gereken bazı hallerin mümkün olabileceği belirtilmiştir⁸⁹. İkinci fıkra hükmü uygulanmasının bağlandığı bir öngörülemezlik şartı tam imkansızlık noktasında sıkı sıkıya değerlendirilmedir. Bir tarafın kısmi imkânsızlığı öngörseydi sözleşmeyi yapmayacak olduğu hallerde, artık alacaklının kısmi ifayı kabul edip kısmi imkânsızlık durumunun söz konusu olmaması mümkün olmaz. Bu halde vakıya tam imkânsızlık hükümleri uygulanır. Yukarıda belirtildiği gibi taraflar öngörüşmüş olmalarına rağmen, sözleşmeyi

⁸⁸ OĞUZMAN/ÖZ, C. I, s. 577; GÜNDOĞDU, a.g.e., s. 121.

⁸⁹ "Karşılıklı borç yükleyen sözleşmelerde bir tarafın borcu kısmen imkansızlaşır ve alacaklı kısmi ifaya razı olursa, karşı edim de o oranda ifa edilir. Alacaklının böyle bir ifaya razı olmaması veya karşı edimin bölünemeyen nitelikte olması durumunda, tam imkansızlık hükümleri uygulanacaktır."

kuracakları anlaşılıyorsa da kısmi imkânsızlık hükümlerinin uygulanması gündeme gelecektir.

İncelememizde önceden belirtildiği üzere, kısmi imkânsızlık durumu kanunda borçlunun sorumlu veya kusurlu olmadığı durumlara ilişkin olarak düzenlenmiştir. Borçlunun edimin kısmen imkansızlaşmasından sorumluluk rejimine ilişkin özel bir düzenleme yapılamamıştır. Borçlunun borcunun kusurlu veya kusursuz imkânsızlaşan kısım bakımından sona ereceği, ifası mümkün kısım bakımından ise borçluya bağlı kalacağı, alacaklının TBK m.84' e dayanarak kısmi ifayı reddetmediği hallerde borçlunun borcunu yerine getirmek zorunda kalacağı açıktır. Borçlunun sorumlu/kusurlu olarak kısmi imkansızlığa neden olduğu hallerde ise artık sözleşmeye aykırılıktan TBK m. 112 uyarınca tazminat sorumluluğu olacaktır. Borçlu bu durumda kısmi imkânsızlıktan sorumlu ise alacaklının kısmi ifayı reddettiği (kabule zorunlu olmadığı) hallerde borç tamamen imkânsızlaşmış gibi kabul edilerek ve alacaklı borçludan sözleşmeye aykırılıktan dolayı ifa menfaatini talep edebilecektir.

II. Borç İlişkisine Etkisi

Yukarıda da bahsedildiği gibi, TBK m. 136 ve 137'deki düzenlemeler borçlunun sorumlu (kusurlu) olmadığı borç ilişkilerine dair düzenlemeler içerir. Bu nedenle, borçlunun kusuru ile kısmen imkânsızlaşan edime ilişkin sorumluluk rejimi hakkında da bazı açıklamaların ayrıca yapılması gerektiği kanaatindeyiz.

İmkanzılaşmanın borç ilişkisine borcu sona erdirmeye veya içeriğini tazminat borcu ile değiştirme olmak üzere iki şekilde sirayet edeceği düşünülebilir. TBK m.136'nın (BK m. 117) lafzı esas alınırsa ancak borçlunun imkânsızlıktan sorumlu olmadığı hallerde borcun sona ereceği, buna karşın borçlunun bundan sorumlu tutulacağı hallerde ise borç ilişkisinin sona ermeyerek ifası imkânsızlaşan asli edimin yerini tazminat yükümlülüğü alacaktır.⁹⁰ Borcun sona ermeden tazminat borcuna dönüşmesine bağlı olarak ise alacağına bağlı tüm teminatlar ve fer'i haklar varlıklarını

⁹⁰ TEKİNAY/AKMAN/BURCUOĞLU/ALTOP, **a.g.e.**, s. 853 vd.; KOCAYUSUFPAŞAOĞLU/HATEMİ/ SEROZAN /ARPACI, **a.g.e.**, § 16, N. 1; EREN, **a.g.e.**, s. 1301; REİSOĞLU, **a.g.e.**, s. 347.

sürdürmeye devam eder⁹¹. Teminatların sürmesi borcun içeriğinin değişmesine rağmen asli edim borcuna ilişkin def'i ve itirazların tazminat borcu bakımından da ileri sürülebilme imkânı açısından önemlidir. Yine borç ilişkisinin devamı görüşüne uygun olarak işlemeye başlamış zamanaşımı süresi de imkânsızlaşma ile sona ermez ve alacaklı ancak imkânsızlaşan borcun muacceliye anında tazminatı borçludan talep edebilir. Diğer bir deyişle, imkânsızlık kendiliğinden muacceliyete neden olmaz. Borcun sona ermeyecek olması ve alacaklının sözleşmede kararlaştırılan asli edim yerine tazminat elde etmesi sebebiyle alacaklı tam iki taraflı sözleşmelerde kendi edimini yerine getirmek zorunda kalacaktır. Hatta buradan yola çıkarak, kendi edimini ifa etmeyen veya teklif etmeyen alacaklıya karşı imkânsızlaşan borcun önceden ifa edilme yükümlülüğü yoksa ödemezlik def'i dahi gündeme gelebilir.

Borcun imkânsızlık ile kendiliğinden sona ereceğine ilişkin görüş uyarınca, borçlunun imkansızlıktan sorumlu olup olmamasının borç ilişkisinin sonlanması açısından önemi bulunmadığı ileri sürülmüştür⁹². Bu görüşe göre imkânsızlık ile borç ilişkisi her halde sona erecektir. Borçlunun kusurlu olup olmadığı ise yalnızca tazminat yükümlülüğü açısından önem taşımaktadır. Borçlu imkânsızlıktan sorumlu olması halinde alacaklının zararını tazmin etmek zorunda kalacakken, sorumlu olmaması halinde tazminat yükümünden de kurtulacaktır. Bu görüşe göre TBK m. 136, borçlunun sorumlu olmadığı imkânsızlık için borcun istisnai olarak sona ermesini düzenleyen bir hüküm değil, aksine borçlunun sorumluluğu dışında borcun sona ermesini düzenleyen bir hükümdür⁹³. Yani imkânsızlıktan borçlunun sorumlu olması halinde de borç yine sona erecek, yalnız borçlu bu durumda alacaklının zararını tazmin etmek zorunda kalacaktır. Bu durumda yukarıda borç ilişkisinin sadece içeriğinin değiştiğine yönelik açıklamalardan ayrılarak zamanaşımı ve tazminat talebinin vadesi ile ilgili farklı sonuçlara varmamız gerekir. Yukarıda söylenenin aksine, borç ilişkisi sona erdiği için artık tazminat talebi için imkânsızlaşan borç ilişkisindeki vadeyi beklemek gerekmeyecektir⁹⁴. Yine borç ilişkisi bittiği için zamanaşımı süresi tekrar tazminat talebi için başlayacaktır. İmkânsızlaşan borca ilişkin tüm teminatlar da zaten borcun ifa edilmemesi rizosu için

⁹¹ GÜNDOĞDU, **a.g.e.**, s. 198.

⁹² OĞUZMAN/ÖZ, **C. I**, s. 462.

⁹³ **Ae.**

⁹⁴ OĞUZMAN/ÖZ, **C. I**, s. 464.

verilmiş olduğu için tazminat alacağı da güvencede olacaktır. İmkansızlık düzenlemesinin alacaklının menfaatlerini daha ön planda tutacağına ilişkin yaklaşım ile borç ilişkisinin kendiliğinden sona ereceği görüşü örtüşmektedir. Bu nedenle biz de bu görüşe katılmaktayız.

Bir diğer görüş ise borcun sona ermesi ile ilgili olarak kusurun önem taşımadığını, imkansızlık halinde dar anlamda borç ilişkisinin her halde bittiğini ancak geniş anlamda borç ilişkisi nedeniyle sorumluluğun devam ettiği ileri sürülmüştür⁹⁵. Yazarlara göre burada “yükümlü borç ilişkisi” borçlunun kusuru ile “sorumlu borç ilişkisi”ne çevrilmektedir.

Konuyla ilgili kararlarda bir görüş birliği bulunmamaktadır. Yargıtay eski tarihli kararlarında birinci görüşü⁹⁶, daha yeni tarihli kararlarında ise ikinci görüşü⁹⁷ savunulmaktadır.

TBK m. 137/f. 1’in ilk cümlesindeki “kurtulur” ifadesinden borç ilişkisinin kendiliğinden sona ereceği sonucu çıkarılabilir. Aynı fıkranın son cümlesinden de “borcun tamamı sona erer” ifadesinde de aynı sonuca net şekilde ulaşılabilir. TBK m.136’da geçen borcun sona ermesi ifadesinden ise, borcun herhangi bir tazminat söz konusu olmaksızın sona ermesinin anlaşılması gerekecektir. Bu nokta TBK m.112 ile TBK m. 136 arasındaki farkı teşkil etmektedir. Bu durum sadece edim yükümünün sona ermesiyle ilgili bir düzenlemenin söz konusu olduğu, dolayısıyla

⁹⁵ HATEMİ/GÖKYAYLA, a.g.e., s. 250.

⁹⁶ Yargıtay 13. HD 1993/8546 E. ve 1993/348 K.(KARAHASAN a.g.e.,)

⁹⁷ YHGK 1997/15-157 E. ve 1997/444 K. sayılı ilamı (Sinerji Hukuk Otomasyonu). Yine Yargıtay 15. HD 2005/5341 E. ve 2005/5449 E. sayılı kararında kusursuz imkânsızlığın borç ilişkisini bitireceğine dolayı olarak şöyle değinilmiştir: “Kat karşılığı inşaat sözleşmeleri de, Borçlar Yasası’nın 355. maddesinde tanımlanan <eser sözleşmesinin> bir türü olup, karşılıklı haklar sağlayan ve borçlar yükleyen iki taraflı sözleşmelerdendir. Tarafların anlaşmaları gereğince veya mahkeme kararı ile fesih olunmadıkça; ya da sözleşmenin bir tarafça devri hususunda taraf iradeleri birleşmedikçe veyahut da sözleşme batıl olmadıkça, **edimlerin ifasında objektif yani kusursuz imkansızlık bulunmadıkça kat karşılığı inşaat sözleşmeleri** ve dolayısıyla yanları arasındaki akdi ilişki, tarafların tek yanlı irade bildirimleriyle **sona ermez**. Somut olaya dönüldüğünde ise, az yukarda açıklanan hukuksal sebeplerden hiç birisi gerçekleşmediğinden, davacı ile davalı belediye arasındaki sözleşme yürürlükte ve akdi ilişki de devam etmektedir.” (Sinerji Hukuk Otomasyonu). Yargıtay 13. HD 2013/10595 E. ve 2013/12801 K. sayılı ilamında:“Mahkemece; **ifanın imkansız hale geldiği tarih itibarıyla**, taşınmazın rayiç değerinin bilirkişi marifetiyle tespiti ile belirlenen rayiç bedele hükmedilmesi gerekirken, yanlıgılı gerekçelerle; **hukuken geçersiz sözleşmeler** tasfiye edilirken uygulanan denkleştirici adalet kuralına göre hesaplanan miktara hükmedilmesi usul ve yasaya aykırı görülmüş bozmayı gerektirmiştir. Bundan ayrı olarak; mirasçılarının mirasın borçlarından şahsen ve müteselsil olarak sorumlu olduklarından, mahkemece hükmedilecek alacak miktarının tamamından davalı mirasçıların müştereken ve müteselsilen sorumlu tutulmaları gerekirken, miras hisselerine düşen miktarın hüküm altına alınması doğru görülmemiştir.” (Sinerji Hukuk Otomasyonu).

bu hükmün tazminatı kapsamadığı ve borcun sona ermesi için ayrıca borçlunun kusurunun bulunmasının aranmayacağı gerekçesiyle açıklanabilecektir. Kusurdan bahsedebilmek için öncelikle borca aykırı davranışın varlığı gerekmektedir ve borca aykırılık hali her iki durumda da imkânsızlıktır. Bu halde kusur, yalnızca borçluyu tazminat ödemek zorunda bırakan ayrı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Borcun, imkânsızlığın borçlunun kusurundan kaynaklanmadığı hallerde sona erdiğini, borçlunun kusurunun bulunduğu hallerde ise devam edeceğini söylemek, kusur unsuruna borcu sona erdiren bir rol kazandırmak anlamına gelmektedir ki, kanun koyucunun düşüncesinin bu olduğu söylenemeyecektir.

Borca aykırılığa ilişkin TBK m.112 de tazminata ilişkin bir hüküm olup, borçlunun imkânsızlıktan dolayı sorumlu olması halinde tazminat ödemek zorunda olduğunu düzenlemektedir. Bu hüküm yalnızca tazminat yükümlülüğüne ilişkin olarak getirilmiştir ve bunun ötesinde edim yükümlülüklerinin ne olacağı, bir başta değişle borcun sona erip ermeyeceği hususuna değinmemiştir. Aksi halde TBK m.136'nın TBK m.112'yi tekrarlamaktan öteye bir işlevinin olmadığını söylemek gerekecektir. Diğer yandan TBK m. 500'de⁹⁸ anılan sübjektif imkânsızlık hallerine dahi borç ilişkisinin kendiliğinden sona ereceği kanun koyucu tarafından belirlenmiştir. Bu gerekçeyle, artık imkânsızlık halinde borç ilişkisinin sonra ereceği tereddütsüz kabul edilmelidir.

⁹⁸ “Eser sahibi eseri tamamlamadan önce ölür veya tamamlama yeteneğini yitirir ya da eseri tamamlaması kendi kusuru olmaksızın **imkansız duruma gelirse, sözleşme kendiliğinden sona erer.**”

SONUÇ

1. Kanunen tam bir tanımı yapılmamakla birlikte imkansızlık türleri: TBK m. 27’de başlangıçtaki imkânsızlık, TBK m. 112’de sonraki kusurlu ifa imkânsızlığı, TBK m. 136’da borçlunun sorumlu olmadığı sonraki tam ifa imkânsızlığı ve TBK m. 137’de ise borçlunun sorumlu olmadığı sonraki kısmi ifa imkânsızlığı özel olarak düzenlenmiştir.

2. Temerrüt ve gereği gibi ifa etmeme kavramlarından imkânsızlık kavramının titizlikle ayırt edilmesi gerekir. Temerrüt halinde borcun ifasının mümkün olmasına rağmen isteyerek ve bilerek ifa edilmeme hali varken, kötü irifadan söz edilmektedir. Bu iki kavram ile imkânsızlığın aynı anda bulunması mümkün değildir. Bu nedenle, borcun ifa edilmemesi halinde ön şart olarak borcun imkânsızlaşıp imkânsızlaşmadığına bakılmalıdır.

3. Kısmi imkânsızlık yalnızca edimin bölünebilir nitelikte olduğu hallerde karşımıza çıkacak; edimin bölünemediği haller de ise vakiya tam imkânsızlığa ilişkin hükümler uygulanacaktır. Tarafların ileride ortaya çıkacağını öngöremediği ve sözleşmenin esaslı unsuru olan bir edimin imkânsızlaşması halinde de tam imkânsızlık hükümleri uygulama alanı bulur. Yine karşılıklı borç yükleyen ve alacaklının kısmi ifayı kabul etmesinin gerekmediği hallerde de borcun tamamen imkânsızlaştığı kabul edilir. Ancak tarafların kısmi ifa konusunda anlaşması, vadeli sözleşmeler ve dürüstlük kuralı gereğince kısmi ifanın kabul edileceği durumlarda ifanın kısmen gerçekleştiği kabul edilmeli ve ifa edilmeyen kısım konusunda TBK m. 112 veya 137 uygulanmalıdır.

4. Borçlunun sorumluluğu olmaksızın kısmen imkânsızlaşan edim dışında kalan edimler hususunda TBK m. 136 kıyasen uygulanarak sözleşme ilişkisi sebepsiz zenginleşme hükümlerine göre tasfiye edilmelidir.

5. Hasarın borçlu üzerinde bulunmasına ilişkin sözleşme hükmü veya kanuni bir düzenleme bulunmadıkça, borçlu ifanın kendi kusur olmadan imkânsızlaştığını ispat yükünü taşır. Zira edimin ifa edilememesi TBK m. 112

anlamında sözleşmeye aykırılık sayılır ve borçlunun bu durumdan kendini ancak kusursuzluğunu kanıtlayarak kurtulması gerekir. Borçlu kusursuzluğunu ispat ederse TBK m. 137 hükmü kısmi ifa imkânsızlığı açısından uygulanır.

6. Kısmi imkânsızlığın kabul edildiği hallerde, imkânsızlaşan kısım bakımından alacaklının talep hakkı sona erecek, ifası mümkün olan kısım için ise borçlunun yükümlülüğü devam edecektir. Alacaklının kısmen yapılacak bu ifayı kabul etmesinin zorunlu olmadığı hallerde ise borcun tamamen imkânsızlaştığı kabul edilecek ve borçlu tüm borçtan sorumlu olacaktır.

7. Kısmi ifa imkânsızlığından borçlunun sorumlu olduğu hallerde ise imkânsızlaşan kısım için borçlunun edimi tazminat borcuna dönüşür. Bunun dışındaki edimi alacaklı kabul ederse borçlu o kısım için borcundan kurtulur. Aksi halde borcun tamamı TBK m. 112 uyarınca tazminat borcuna dönüşür.

8. TBK m. 112 ile TBK m. 136 ve 137 arasındaki en temel farklılık, borç ilişkisinin sona ermesi açısındandır. TBK m. 112 bir tazminat maddesi olup, ilişkinin devamı ile ilgilenmez iken; TBK m. 136 ve 137 ise borcun borçlunun kusursuzluğu nedeniyle tamamen bittiğini belirtmiştir.

KAYNAKÇA

- ATAMER Yeşim:** İfa Engelleri Hukukunu Yeniden Sistematize Etmeyi Düşünmek: Borca Aykırılık Türleri Yerine Yaptırımları Esas Alan Bir Sistematiik, Serozan Armağanı, İstanbul, 2010.
- BAŞOĞLU Başak:** Borcun İfasındaki İmkânsızlık, Prof. Dr. Mustafa Dural’a Armağan, İstanbul, 2013. (Mustafa Dural’a Armağan)
- BAŞOĞLU Başak:** Sözleşmenin Konusundaki İmkânsızlık, Prof. Dr. Belgin Erdoğan Armağan, İstanbul, 2012. (Belgin Erdoğan Armağan)
- BAYSAL Başak:** Sözleşmenin Uyarlanması, İstanbul, 2009.
- CANBOLAT Ferhat:** Türk-İsviçre ve Alman Hukukunda İmkansızlığın Düzenlenişi, AÜHFD, 2008.
- DURAL Mustafa:** Borçlunun Sorumlu Olmadığı Sonraki İmkânsızlık, İstanbul, 1976.
- EREN Fikret:** 6098 Sayılı Türk Borçlar Kanunu’na Göre Hazırlanmış Borçlar Hukuku Genel Hükümler, Ankara, 2012.
- FEYZİOĞLU Feyzi Necmettin:** Borçlar Hukuku (Genel Hükümler), C. 1, İstanbul 1977

GÜMÜŞ Alper:

Kısmi İfa, MÜHFD, Fehiman Tekil Armağanı, İstanbul, 2003.

GÜNDOĞDU Fatih:

Borca Aykırılık Hallerinden Kusurlu İfa İmkânsızlığı ve Hukuki Sonuçları, İstanbul, 2014.

**HATEMİ Hüseyin/
GÖKYAYLA Emre:**

Borçlar Hukuku Genel Hüküm, İstanbul, 2012.

KARAHASAN Mustafa Reşit

Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 5. C., İstanbul, 2004.

**KOCAYUSUFPAŞAOĞLU Necip/
HATEMİ Hüseyin /
SEROZAN Rona/
ARPACI Abdülkadir:**

Borçlar Hukuku Genel Bölüm
Borçlar Hukukuna Giriş Hukuki
İşlem Sözleşme, İstanbul, 2009.

**KOCAYUSUFPAŞAOĞLU Necip/
HATEMİ Hüseyin /
SEROZAN Rona/
ARPACI Abdülkadir:**

Borçlar Hukuku Genel Bölüm
İfa, İfa Engelleri, Haksız
Zenginleşme, İstanbul, 2009.

KÜRŞAT Zekeriya:

İmkânsızlığın Arsa Payı Karşılığı İnşaat Sözleşmeleri Üzerindeki Etkileri, Prof. Dr. Ergun Özsunay'a Armağan, İstanbul 2004

**OĞUZMAN Kemal/
ÖZ Turgut:**

Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 6098 Sayılı Yeni Borçlar Kanunu'na Göre Güncellenip Genişletilmiş, C. I, İstanbul, 2013.

REİSOĞLU Safa:

Türk Borçlar Hukuku Genel Hükümler, 38

1.7.2012’de Yürürlüğe Giren Yeni Borçlar Kanunu’na Göre Hazırlanmış, İstanbul, 2012

SELİÇİ Özer:

Borçlar Kanununa Göre Sözleşmeden Doğan Sürekli Borç İlişkilerinin Sona Ermesi, İstanbul, 1976.

SÜZEK Sarper:

İş Akdinin Askıya Alınmasının Genel Teorisi, Ankara, 1989.

TEKİNAY Selahattin Sulhi/

AKMAN Sermet/

BURCUOĞLU Haluk/

ALTOP Atila:

Borçlar Hukuku Genel Hükümler
İstanbul, 1993

TOPUZ Seçkin:

Türk – İsviçre ve Alman Borçlar Hukukunda Denge Bozulması ve İfa Güçlüğü Durumlarında Sözleşmeye Müdahale, Ankara, 2009.

TUNÇOMAĞ Kenan:

Türk Borçlar Hukuku, Özel Borç İlişkileri, C. II, İstanbul, 1977.

von TUHR Andreas:

Borçlar Hukukunun Umumi Kısım, İstanbul, 1952